
BELGELER ve ARAŞTIRMA NOTLARI

Kırım Kadı Sicilleri

Ahmet Cihan* ve Fehmi Yılmaz**

Crimean Court Registers

The aim of this study is to analyze and present the Crimean Court Registers that exist in the Russian National Library in St. Petersburg. The first fifty volumes of a total of 121 volumes of these registers have been examined in this article. The first chapter of the article deals with studies on this subject in Russia and Turkey until the present time. It was discovered while inspecting whether this collection comprises all of the Crimean districts (*kaza*) or not, that the majority of this collection belongs to Bahçesaray, which was the capital of Crimean Khanate. At the same time, 50 volumes were defined physically, by volume and according to the subjects that they contained. Also relying on this data, an attempt was made to indicate their evolution over time. In the third chapter, a general analysis of the subject is made in general. According to the data, these collections have a great deal of important and varied information concerning the socio-economic and cultural life, the administrative and political structure, the jurisprudence system, etc. in the Crimea and the Black Sea region as well. In the fourth chapter a summary is given, and some samples of the registers, taken from each volume, is presented. Finally, detailed research is carried out on these registers that will present a kaleidoscopic perspective on the Ottoman society and its neighbors.

Key words: Crimean Court Registers, Crimean Khanate, Socio-economic and cultural life in Crimea, Crimean waqfs, Crimean Qadis, Crimean Kazasker.

Bu çalışma, orijinal haliyle Rusya Federasyonu St. Petersburg Millî Kütüphanesi'nde muhafaza edilen ve 121 defterden¹ oluşan Kırım Kadı Sicilleri Koleksiyonu üzerinde Haziran-Temmuz 2003 tarihinde gerçekleştirdiğimiz kapsamlı bir

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Diyarbakır.

** Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul.

¹ Sicil kayıtları dışında, İstanbul'dan gönderilen fermanlar ile hanlara ait çeşitli düzenlemelerin, nüfus ve arazi tahrirlerine ilişkin bilgilerin müştereken ya da bağımsız olarak yazıldığı defterlerden oluşan koleksiyondaki ilk sicilde yer alan belgeler 1017-1022/1608-1614 yıllarını ihtiva etmektedir. Son defterdeki kayıtlar ise 1225/1810 yılına aittir.

tarama ve inceleme sonucu elde edilmiş verilerin değerlendirilmesinden oluşmaktadır.²

Kırım Kadı Sicilleri hakkında Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmaların nispeten yeni olduğu söylenebilir.³ Buna karşın Rusya'da Kırım Tatarları ve Rus uzmanlarca siciller üzerinde çok daha erken bir dönemde çalışmalar yapıldığı bilinmektedir.⁴

Sicil defterleri, Kırım Hanlığı idaresindeki yerleşim birimlerinin tamamını ihtiva etmemektedir. Yapılan ilk değerlendirme çalışmalarına göre mevcut sicillerin Han yönetimi merkezi kabul edilen Bahçesaray ile buna bağlı bazı "kaza" yerleşim birimlerine ait olduğu ve Kefe gibi Kırım'a bağlı merkezden

² Kırım Hanlığı'ndan geriye çok az belgenin kaldığı ve bunların içerisinde sicillerin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

³ Bu konudaki çalışmalardan ilki Halil İnalçık tarafından gerçekleştirilmiştir. Kırım Kadı Sicilleri'nin tamamını ihtiva etmeyen bu araştırma, Kırım Sinferepol'de Kaspıralı Kütüphanesi'nde bulunan 61 ciltlik mikrofilm fotoğrafları üzerindeki değerlendirmelerden oluşmaktadır. Ancak bu çalışma, siciller hakkında genel bir fikir verme açısından önemli kabul edilebilir. Ayrıntılı bilgi için bk. Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu," *Bellelen*, LX, 227 (1996), s. 165-90. İkinci çalışma ise, Halil İnalçık'ın teşvik ve yönlendirmesiyle Ahmed Nezihî Turan tarafından yapılmıştır. Bu ikinci çalışma, Kırım Kadı Sicilleri hakkında genel bir bilgi vermekte, Rusya'da yapılan konuyla ilgili incelemeleri tarihsel olarak sıralayıp değerlendirmekte, orijinaleri ve kopyaları hakkında ek bilgiler sunmaktadır. Detaylı bir analizin yer almadığı bu çalışmada, sicillerin ihtiva ettiği tarihler, kimler tarafından tutulduğu ve hangi yerleşim birimlerine ait olduğu konusunda sınırlı gruplandırmalar yapılmaktadır. Bk. Ahmed Nezihî Turan, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 9 (2003), s. 1-16.

⁴ Kırım Kadı Sicilleri üzerindeki ilk çalışma, Kırım İlmî Araştırma Komisyonu (TUAK) tarafından yapılmış olup tetkik sonuçları, komisyonla ilintili olduğu düşünülen *İTUAJ* isimli bir dergide ilk kez 1887'de yayımlanmıştır. Aynı yıl, söz konusu sicil defterlerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir rol üstlenen V. D. Smirnov, içerik yönünden daha zengin bir çalışma neşretmiştir. Smirnov'dan sonra Murat Bey Biyarslan, biri 1890'da, diğeri 1890'da olmak üzere *İTUAJ*'ta yayımladığı iki farklı çalışma ile konuya farklı bir boyut kazandırmıştır. Belge neşrine dayalı bu çalışmada, sicillerden seçme yapılarak, 7 muhalefât, 3 hüccet ve yarlıglardan oluşan toplamı 20'yi geçmeyen alıntı belge Rusça'ya çevrilerek basılmıştır. Kırım Kadı Sicilleri, bu çalışmanın yapıldığı bir dönemde, 1890'da, topluca St. Petersburg'a gönderilmiştir (bk. Turan, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri," s. 4). Biyarslan daha sonra, 1897 yılında, sicilleri de kullanarak Kırım Tatarlarında toprak tasarrufunun tarihi gelişimini konu edinen bir araştırma ile konuyla ilgili çalışmalarını sürdürmüştür. Laşkov'dan çeyrek yüzyıl sonra, Bekir Çobanzade, *Okuv İşleri Jurnalı* isimli bir derginin Ağustos 1925'teki 4-5 nolu sayısında (s. 15-19) "Okuv İşlerinde Ameliyat ve Nazariyat: Leningrad'da Kırım Hatıraları" başlığı altında konuya ilişkin ilk sistematik çalışmalardan birini kaleme almıştır. Çobanzade çalışmasında, daha önce tanzim edilirken, defterlerin toprak tasarrufuna yönelik bilgileri içerdiği ve Arapça yazılmış olduğu yönündeki yanlış değerlendirmeleri düzeltmiş; defterlerin tamamının Osmanlı Türkçesi ile kaleme alındığını, sicillerin hukukî, siyasî, içtımâî ve iktisadî hayatla ilgili çok önemli verileri ihtiva eden belgeler olduğunu vurgulamıştır (bk. Turan, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri," s. 4-5). Diğer taraftan, V. A. Gordlevski, 1927'de yayımladığı bir makalede Yatla Müzesi'ndeki el yazmaları arasında bir sicil bulunduğunu belirtir. Daha sonra Turan tarafından yerinde gerçekleştirilen incelemeler sonucu, söz konusu sicilin bugün Yalta'da Tarih-Edebiyat Müzesi'nde bulunduğu ve 1752-1753 yıllarını ihtiva eden Karasu Kadılığı'na ait 46 varaklık bir defter olduğu tespit edilmiştir (bk. Turan, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri," s. 6, dn. 21).

uzak kentlere ilişkin sicillerin bu koleksiyonda yer almadığı görülmektedir.⁵ Bununla birlikte, ileride yapılacak kapsamlı araştırmalar bu yargıyı kısmen değiştirebilecek sonuçlar ortaya çıkarabilir.

Kırım Hanlığı idaresi altındaki yargı sistemi henüz tetkik edilmemiş olduğundan, sistemin detaylarına ilişkin yeterli bilgi edinmek şu aşamada mümkün değildir. Kırım Hanlığı kazaskeri denilen ve Han divanında temsil edilen Bahçesaray merkez kadısının, yargı sistemi hiyerarşisinin en üst kademesini oluşturduğu öne sürülmektedir. 40-50 civarında olduğu düşünülen "kaza" bölgesindeki kadıların görevlendirme, teftiş, terfi, nakil ve azil işlemlerinin Bahçesaray'daki başkadı, yani kazasker tarafından yürütüldüğü ve Han beratı ile atandığı düşünülmektedir.⁶ Buna karşın, Kefe Sancağı kadısının, İstanbul'daki Rumeli kazaskerince tayin edildiği de iddia edilmektedir.⁷

Muhteva Açısından Sicil Defterleri

Kırım Kadı Sicilleri olarak belirtilen koleksiyonda yer alan defterler arasında, tarihsel olarak bir ardışıklık yoktur. Bu durum, öncelikle sicil defterlerinin farklı kentlere ait olmasından kaynaklanmaktadır.

Sicil defterleri gerek fiziksel hacim bakımından gerekse ihtiva ettikleri konular açısından birbirinden kısmen farklılıklar göstermektedir. İlk dönemdeki defterlerin hem ebat ve sayfa sayısı hem de içerdikleri konu çeşitliliği bakımından zengin olduğu söylenemez. Yargı sisteminin gelişmesi ve kadıların rol ve fonksiyonlarında görülen genişlemeye paralel olarak sicillerin muhteva bakımından zenginleştiği anlaşılmakta ve merkez Bahçesaray ile kaza birimlerine ait siciller arasında defterlerin ihtiva ettiği muhteva zenginliği yönünden farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir.

Bazı defterlerin giriş bölümlerindeki açıklamalarda, defterin hangi kadı döneminde tutulduğu belirtilmekte, daha sonra gerçekleştirilen değişiklikler defter içerisinde ve sicil aralarında bir şekilde ifade edilmektedir. Ancak bazı defterlerde bu hususlara ilişkin herhangi bir açıklama yer almamaktadır. Diğer taraftan, bir kısım sicil defterinde belirli konularda yoğunlaşmalar olduğu, örneğin bazı defterlerde İstanbul ve Han yönetiminden gelen ferman, hüküm ve talimatların ağırlıkta olduğu, diğer bazılarında ise terekelerin, arazi tahrirlerinin ya da nüfus kayıtlarının yoğun olarak bulunduğu saptanmaktadır.

⁵ Turan, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri," s. 1.

⁶ Turan, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri," s. 3.

⁷ Turan, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri," s. 2. Doğrudan Osmanlı yönetimine bağlı bir sancak olan Kefe'de 16. yüzyılda altı kaza bulunuyordu (bk. "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri," s. 2, dn. 5).

Sicil defterlerinde görülen en önemli konulardan biri, Bahçesaray'da ve taşrada farklı statüdeki kamu görevlileri ile özel kişiler tarafından muhtemelen kamu yaranna tahsis edilmiş yüzlerce para vakfının kurulmuş olmasıdır. Genellikle dinî-sosyal yapılar bünyesinde oluşturulan para vakıflarının büyük bir bölümünün, belirli bir hizmet karşılığında, din görevlisi veya bu alanda faaliyet gösteren uzmanların maişetini temin etmek ya da maaşın dışında belirli bir ek gelir sağlamak amacıyla tahsis edilmiş küçük meblağlardan oluştuğu söylenebilir. Sosyal amaçlı bu küçük kaynakların kamu ve özel sektörde çalışan çeşitli meslek mensuplarına, özellikle ticaretle uğraşan, küçük ve orta ölçekli üretim yapan Müslüman ve gayrimüslim esnafa faiz hadleri önceden belirlenmiş oranlarda kredi olarak kullandırıldığı gözlemlenmektedir. Bu açıdan vakıfların ihtiyaç sahipleri ve küçük işletmeciler için âdeta sermaye temin eden birer kreditor olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Vakıf sermayesini kullananlar arasında ilmiye mensupları da önemli bir yer tutmaktadır. İslâm hukukunda yasak kabul edilen faiz işlemlerinin pratik yaşamda çok sık başvurulması ve hatta söz konusu işlemin taraflarından en az birinin, bazen her her iki tarafın da İslâm esaslarının uygulayıcıları olan kadı, müderris ve müftü gibi görevliler olması dikkat çekicidir.

Sicil defterleri, belirli bir dönemde Kırım Hanlığı'nın genelinde ya da belirli bir kent merkezinde geçerli olan faiz hadleri ve borçlanma sürelerine ilişkin detaylı bilgi vermektedir.⁸ Faizle verilen borçların süresinin genellikle bir yıl olması, borç için kefil aranması, borç alıp verenler gayrimüslim olduğu halde, kefillerin tamamının Müslüman olması gibi konular oldukça dikkat çekicidir.⁹ Faizli borç işleminin yapıldığı durumlarda, faiz oranlarının genel olarak % 10-13 civarında olduğu görülmektedir.¹⁰ Ancak zaman zaman bu hadlerin üzerinde veya altında da işlem yapıldığı anlaşılmaktadır.

Vakıf mütevellî heyetlerinin halef-selef arasındaki devir teslim işlemleri yanında, vakfa ait menkul değerlerin devir işlemlerinin de mahkemede şahitler huzurunda kayda geçirilmesi, sicillerin âdeta birer kamu belleği olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.¹¹ Sicil defterleri kadınların özel yaşamı ve ticarî işlemleri açısından da önemli bir kaynaktır. Muhtemelen çoğunluğunun geliri düşük olduğundan dolayı, sosyal statülerine uygun bir yaşam standardını sürdürmeye açılan kadınların bir kısmı sürekli olarak borçlanmış,

⁸ KKSD, nr. 18, vr. 86b.

⁹ KKSD, nr. 47, vr. 2a.

¹⁰ KKSD, nr. 44, vr. 1a.

¹¹ Örnek için bk. *Kırım Kadı Sicilleri Defteri (KKSD)*, nr. 42, vr. 2b.

bazıları ise ticarî faaliyetleri nedeniyle yeni ve ek finansal kaynağa gereksinme duymuştur. Bu kaynak genellikle para vakıflarından ya da iş dünyasında etkin olan gayrimüslim gruplardan, özellikle de Yahudilerden sağlanmaktaydı. Gerek yaşam standardını sürdürme ve gerekse ek kredi talebini karşılamak amacıyla kadıların çeşitli halk kesimleriyle olan söz konusu yakın ilişkilerinin yargı fonksiyonlarını nasıl etkilediği, bir başka ifadeyle kadıların yargılama sürecinde objektif olma ilkesini nasıl korudukları irdelenmesi gereken bir konudur.

Sicil defterleri alacak-verecek, boşanma ve miras, yaralama ve cinayet gibi muhtelif konularda gerek basit gerek karmaşık hukuk ve ceza davalarını konu edinmektedir. Bireyler arasında ortaya çıkan borç-alacak davalarında, davalının kanıt olarak neleri sunması gerektiği, herhangi bir delil gösterilmediği takdirde yemine kanıt olarak ne ölçüde başvurulduğu, davacının talebini ispat açısından neleri ortaya koyması gerektiği değişik sicil kayıtlarında ayrıntılı bir şekilde görülmektedir. Gerek ceza gerekse sulh davalarında kadının karar ve hükmüne esas teşkil eden delilin genellikle davalı tarafın ikrarı olduğu, inkâr durumunda ise yemine başvurulduğu anlaşılmaktadır. Nadiren davacı taraftan beyyine talep edilmiştir.¹² İddia sahibi, davalının iddiayı inkâr ve reddetmesi durumunda, bilahare mahkemeye yeni delil ve şahitler sunabilmekte, karar ya da hüküm de bunlara bağlı olarak verilmektedir.¹³

Sicil kayıtları ceza ve sulh davalarından, alacak-borç işlemlerine kadar birçok konunun vekil aracılığı ile yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle yargı sürecine müdahil olmak isteyen kadınların vekâlet yoluyla bu sürece iştirak ettikleri gözlemlenmektedir. Söz konusu vekâlet işlemlerinin nasıl yapıldığı konusunda herhangi bir açıklayıcı bilgi verilmemekle birlikte¹⁴, kimi durumlarda verilen vekâletin doğruluğunun tespiti ya da ispatı için üçüncü bir şahide ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Sicil kayıtlarında müvekkilin sürekli olarak kadın, vekilin ise erkek olması dikkat çekicidir. Öyle anlaşılıyor ki, kadınlar nispi olarak ticarî ve iktisadî faaliyetlerin içerisinde yer almakta, ancak sosyal hayatın belirli zorlukları karşısında onların sorunlarını halletmek ya da çözümlenmek erkeklerle düşmektedir.¹⁵ Ayrıca şahitler arasında hiçbir zaman kadınların bulunmaması ve hatta kadınların herhangi bir konuda davacı oldukları durumlarda dahi vekâlet usulüyle yargılama sürecine katılmaları,

¹² *KKSD*, nr. 45, vr. 115b.

¹³ *KKSD*, nr. 48, vr. 137/a.

¹⁴ Mesela bk. *KKSD*, nr. 48, vr. 2b.

¹⁵ bk. *KKSD*, nr. 48, vr. 137a.

kadınların toplumdaki statü, rol ve etkinliğinin sınırlarını gösteren bir karine olarak algılanabilir.

Sicil kayıtları toplumun ne kadar karmaşık olduğunu göstermektedir. Bu belgeler çevresinde bulunan yoksul insanlara diğer varlıklı kişilerin nafaka bağlaması gerektiğini düşünerek mahkemeye başvuran duyarlı bireylerin varlığına işaret ettiği kadar¹⁶ başkalarının her türlü hakkına zarar veren bireylerin varlığını da ortaya koymaktadır. Örneğin bir erkek, bir başka erkeğin zorla kendisiyle ilişkide bulunduğunu ve bu konuda şahitleri olduğunu belirterek söz konusu şahıs hakkında davacı olmakta ve bu şahsın cezalandırılmasını talep etmektedir.¹⁷

Sicil defterlerinde nikâh akdinin kayda geçirilmesi durumuna nadiren rastlanmakla birlikte, boşanma ve buna ilişkin olarak nafaka talep ve tespiti olayları sıkça görülmektedir. Boşanma davalarının bir bölümünde, eşin mehr-i müecceli ve 3 ay 10 günlük iddet süresindeki nafaka miktarı da ödenmek suretiyle kayıt altına alınmaktadır.¹⁸

Sicil defterlerinde bilgi edinilebilecek konular arasında Kırım ile Anadolu arasında yapılan ticarî faaliyetler, bu faaliyetleri yürütenlerin sosyal-dinî ve coğrafi kökenleri, ticarete konu olan ürünler, bu ürünlerin birim fiyatları ve taşıma ücretleri önemli bir yer tutmaktadır. Bazı sicil kayıtları ise ticaret ve gemi taşımacılığında faal grupları ve bunlar arasındaki anlaşmazlıkları konu edinmektedir.¹⁹

Sicil defterleri, özel hukuk hükümleri çerçevesinde yer alan alışveriş ve satış işlemlerine ait farklı örnekleri ihtiva etmektedir. Söz konusu örnekler, satış muamelelerinin nasıl gerçekleştirildiğine, vekil ya da aracılar vasıtasıyla satış işlemlerinin yapılıp yapılamayacağına ve hatta satışın iptal edilip edilemeyeceği gibi konulara da açıklık kazandıracak niteliktedir.²⁰ Kira sözleşmeleri de kimi durumlarda sicillere kaydedilmiştir. Bu kayıtların bir kısmı, kira akdinin nasıl uygulandığının anlaşılmasına imkan vermeyecek derecede kısa olmakla beraber²¹, diğerleri kira sözleşmesinin nasıl yapıldığını, yapılan sözleşmenin süresi ve kiralanan mülkle ilgili bilgileri ihtiva etmektedir. Örneğin bir sicil kaydında, mülkiyeti kazaskere ait olan bir ekmekçi dükkânının,

¹⁶ *KKSD*, nr. 39, vr. 1a.

¹⁷ *KKSD*, nr. 39, vr. 89b.

¹⁸ *KKSD*, nr. 46, vr. arka kapak içyüzü.

¹⁹ *KKSD*, nr. 31, vr. 16a.

²⁰ *KKSD*, nr. 30, vr. 1a.

²¹ Mesela bk. *KKSD*, nr. 50, vr. 93b.

aylık kirası 2 altın olmak üzere, bir yıllığına bir zimmîye kiralanması konu edilmektedir. Bu durum, ilmiye mensuplarının gelirlerinin sadece yaptıkları kamu hizmeti karşılığında aldıkları ücretle sınırlı olmadığını, aksine sosyal hayatın içerisinde yer alarak ticaretle uğraştıklarını gösterdiği gibi, Müslüman gruplar ile gayrimüslimler arasında yoğun bir ilişki olduğunu da teyit etmektedir.²²

Sicil defterlerinde yer alan ve hakkında önemli ölçüde bilgi edinmeye olanak tanıyan konulardan biri de çeşitli malların fiyatları, hizmetlerin ücretleri ve bunlarda meydana gelen değişme eğilimleridir. Ancak verilen bilgilerin belirli bir sistematiği olmadığı gibi, tüm mal ve hizmet kalemlerini de içermektedir. Genel olarak herhangi bir mal ve hizmetin bedeli üzerinde uyumsuzluk söz konusu olduğunda veya mal ve hizmetin bedelini artıran yeni koşullar ortaya çıktığında, söz konusu mal ve hizmetlerin bedelini belirlemek üzere komisyonlar oluşturulduğu gözlemlenmektedir.²³ Bireylerin, kendilerine ait olmayan bir malı yargıya teslim etmesi, mahkeme kararlarına esas teşkil etmek üzere, herhangi bir mal ve emtianın bedelini belirlemede ve bilgi toplamada bilirkişiye nispi bir rol verilmesi oldukça anlamlı gözükmektedir. Mesela sahibi belirsiz bir hayvanı altı aya yakın bir süre evinde barındıran bir şahsın mahkemeye başvurması sonucu, ehl-i hibre adı verilen bilirkişi meclisi, hayvanın 70 akçelik bir bedelle, evinde barındıran şahsa satılmasına ve söz konusu muayyen bedelin emaneten aynı kişide kalmasına hükmetmiştir.²⁴

Kırım hanlarının çeşitli konulara ilişkin yayımladıkları fermanlar başta vergi olmak üzere, adalet, asayiş, yardım, asker toplanması gibi birbiriyle ilgili çeşitli konuları kapsamaktadır.²⁵ Ayrıca sicillerde Kırım hanlarının kendilerine bağlı bulunan toprak parçası üzerinde Osmanlı padişahları gibi tasarrufta buldukları ve istedikleri kişi ya da kişilere kimi arazileri mülk veya "temlik" olarak verdikleri gözlemlenmektedir.²⁶ Öte yandan, bazı sicil kayıtları merkezdeki sicillerin aksine, han üyelerinin sosyal-ticari faaliyetleri hakkında da bizlere önemli veriler sunmaktadır.²⁷

Bazı sicillerde, hac ve hac yolculuğu çerçevesinde ortaya çıkan çeşitli dava ve konular yer almaktadır. Bunlar arasında ilk sırada hac vazifesinin vekâletle yerine getirilmesi, hac bedellerinin karşılanması, hac yolunda karşılaşılan

²² *KKSD*, nr. 22, vr. 1a.

²³ *KKSD*, nr. 24, vr. 132b.

²⁴ *KKSD*, nr. 43, vr. 1a.

²⁵ *KKSD*, nr. 50, vr. 95a.

²⁶ *KKSD*, nr. 50, vr. 149a.

²⁷ *KKSD*, nr. 50, vr. 95a.

zorluklar, borç alıp vermeye ilişkin uyuşmazlıklar bulunmaktadır.²⁸ Mahkeme sicilleri arasında yer alan önemli konulardan biri de köle ve cariyelere ilişkin çeşitli davalar, bunların azatlık işlemleri ve ticaretine yönelik kayıtlardır.²⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun, diğer bölgelerindeki kentsel ve kırsal yerleşim birimlerinde olduğu gibi, Kırım'da da farklı dinî grupların iş alanlarında, çarşı ve pazarda ortak alanları müştereken kullandıkları; bunu aksine, ikamet mahallerinin birbirinden ayrı olduğu gözlemlenmektedir. Bunun Osmanlı yönetim sisteminden kaynaklanmış bir durum olmaktan ziyade, öteden beri var olan ilişkilere hukukî nitelik kazandırmanın bir sonucu olduğu iddia edilebilir. Bu tür bir uygulamanın geleneksel sistem içerisinde var olan halklar arasında muhtemel çatışma zeminini asgariye indirdiği ve farklı dinî grupların kültürel değerlerini muhafaza ettiği yadsınamaz.

Kentsel alanlardaki mahalle isimleri ile kırsal alandaki köy yerleşim birimlerinin, genellikle topluma öncülük etmiş ve yararlığı dokunmuş askerî-idarî önderler, din uluları ve bilginlerin isimlerini aldıkları görülmektedir.³⁰ Bunların yanında, küçük ve büyük camilerle yaygın olan farklı meslek adları, yerleşim birimlerine ve mahallelere isim olarak verilmektedir. Gayrimüslim grupların oturduğu mahalle isimleri ise çoğunlukla söz konusu grubun genel adıyla, "Yahudi," "Rum" ve "Ermeni" adlarıyla anılmaktadır.

Kadı sicilleri arasında yer alan bazı kayıtlar, Kırım Hanlığı'nın geneli hakkında olduğu kadar, küçük veya büyük farklı yerleşim birimlerindeki beşerî coğrafya ve insan kaynakları hakkında da zengin veriler sunmaktadır. Meselâ Kiptilerin (Çingene) Müslüman veya gayrimüslim grup içerisinde yer alıp almadıkları, sicillerdeki bilgiler çerçevesinde aydınlığa kavuşturulabilir.³¹

Kâtipler veya görevli kadılar, kimi zaman kentte meydana gelen olağan dışı tabiat olayları ile belirli şahısların vefat tarihlerini, haber değeri taşıdıkları düşüncesiyle, sicillere kaydetme ihtiyacı duymuşlardır. Bu bakımdan sicillerin sadece, özelde yargıyla ilgili, genelde kadıların yetki ve sorumluluk alanına giren konulardaki verileri içermediği, ayrıca kentin sosyal, iktisadî, siyasî-idarî, kültür, eğitim ve benzeri alanlardaki "bellekleri" olduğu iddia edilebilir.³²

²⁸ *KKSD*, nr. 49, vr. arka kapak içyüzü.

²⁹ *KKSD*, nr. 27, vr. 157b.

³⁰ Mahalle-i Sadık Efendi; Mahalle-i Şor; Mahalle-i el-Hâc Şaban; Mahalle-i el-Hâc Büyâd; Mahalle-i el-Hâc Sâlih; Mahalle-i Çorum; Mahalle-i Cami-i Kebir; Mahalle-i Acem; Mahalle-i Ali Efendi; Mahalle-i Seyyid Hasan; Mahalle-i el-Hâc Murad; Mahalle-i Receb bk. *KKSD*, nr. 50, vr. 93a.

³¹ *KKSD*, nr. 24, vr. 131a.

³² bk. *KKSD*, nr. 25, vr. 120b.

Kadı veya kâtipler tarafından kaleme alınan bazı şiirler yanında, bazı meşhur beyitler de zaman zaman sicil defterlerinde yer almıştır. Aşağıdaki beyitler sadece bunlardan biridir.

*Kahve-i ruy-i siyahi içmez el ehl-i dil,
Ehl-i diller içer amma şartı var çok dil.*

*Alsa taksim edecek kahve ile fincanı,
Biricik takyede vir ruh-ı devanım anı.*

*Sunsa bin habibine naz ile canımdan kahve,
Can katar canımıza şevk ile o zaman kahve.⁵⁵*

Bu ve benzeri şiirler, kadıların edebî ve entelektüel yönlerinin ve iç dünyalarının birer tezahürü olduğu kadar, içinde yaşadıkları toplumun kültürel zenginliğini yansıtan örnekler olarak da değerlendirilebilir.

Sicil kayıtları, kitap ve kütüphanelerle ilgili ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Kitap ya da kütüphanelerin kimlere, hangi kurum ve kişilere ait oldukları ve nasıl kullanıldıkları da zaman zaman açıklanmaktadır. Kırım'da mahkemelere ait özel birer kütüphane bulunup bulunmadığı bilinmemekle birlikte, aktif olarak görev yapan kadıların kullanmaları amacıyla, belirli sayıda bir kitap koleksiyonunun bulunduğu bilinmektedir. Söz konusu kitapların bir bölümü Kırım Hanlığı'nın mülkiyetinde olup halef-selef arasında devredilmek suretiyle kullanılmakta, diğer bölümü ise vakıflar yoluyla sağlanmakta idi.⁵⁴

Sicillerin Tanıtımı

Defter 1

Karton Kapaklı, cilt kapakları yıpranmış durumda olan defter, 93 varak olup zahriye sayfalarında da çeşitli sicil kayıtları bulunmaktadır.⁵⁵ Defterin başında sicilin kim tarafından tutulduğu ve hangi kadı dönemine ait olduğu belirtilmemektedir. Ancak defter incelendiğinde, farklı kadıların sicil kayıtlarını ihtiva ettiği görülmektedir. Örneğin; 8a varak başında, "el-emrû kemâ

⁵³ KKSD, nr. 50.

⁵⁴ KKSD, nr. 58, vr. 1a.

⁵⁵ 15 x 41 cm. ebadında olan sicil defterinin kadıların yan ceplerine sığacak büyüklükte olması dikkat çekicidir.

cerâ, (...) Mahmûd el-fakîr b. Saîd el-hakîr el-mevlâ bi-kaza-i Gözleve el-mahmiye" kaydı bulunmaktadır. Söz konusu varakta yer alan ilk sicilin tarihi 1016 olarak kaydedilmiştir.³⁶ Diğer taraftan, defterin ilerleyen sayfalarında yer alan kayıtlar, sicillerden bir bölümünün merkez Bahçesaray kadısına ait olabileceğini ortaya koymaktadır. 21a varak başındaki şu ifade de bunu teyit edecek niteliktedir. "Hâzihi's-sukûk fi zemen-i Mustafa el-Kâdî bi'l-cünd el-hâni fi asr-i Canbek Giray Han." Buradaki ilk sicil kaydı tarihi Cemâziyelevvel 1019'dur.³⁷ Daha sonraki açıklamalar bu defterdeki sicil kayıtlarından bir bölümünün başka bir Bahçesaray kadısı tarafından tutulmuş olduğu kanaatini güçlendirmektedir. 43b varak başındaki şu ifadeler bu durumu pekiştirmektedir: "Hâzihi's-sukûk fi zemen-i Abdullah el-Kâdî bi'l-cünd el-hâni fi asr-i Canbek Giray Han." Bu açıklamadan sonra kaydedilen ilk sicilin tarihi 15 Rebi'ülevvel 1020'dir.³⁸

Muhteva bakımından pek zengin olmamakla birlikte, defter birbirinden az çok farklı konularda onlarca sicili ihtiva etmektedir. Defter vakfiye örnekleri³⁹ yanında farklı meslek mensuplarına ait muhalefât, çeşitli davalara ilişkin siciller ile Kırım Han'ın özel veya genel olarak yayımladığı yarlığ ya da adaletnâmeleri de ihtiva etmektedir. Örneğin Canbek Giray Han'ın; "Kıtvetü'l-kudât ve'l-hükkâm, umdetü'l-vülât-ı İslâm, bi'l-fil Gözleve Efendisi ve Karasu Efendisi ve ... Kadısı ve Kırım Efendisi ve sâir kuzâta bi'smihim i'lâm-ı yarlığ-ı şerif oldur ki" ifadesiyle başlayan adaletnâmesinde, kadıların görev yerlerinde bulunup yargı hizmetini bizzat kendilerinin yürütmesi, buna olanak bulunmadığı durumlarda yerlerine yargı görevini yürütecek yetenek ve kapasitesi olan dürüst nâipler belirlenmesi; sicil ve sicil sureti çıkartmak gibi işlemlerde alınacak ücretler hususunda daha önce belirlenmiş esaslara uygun şekilde davranılması ile yazışma kurallarına şekil ve usul açısından uyulması üzerinde durmaktadır.⁴⁰

Defter 2

Sicillerin kim tarafından tutulduğu ve defterin hangi kadı dönemine ait olduğu belirtilmemektedir. Meşin ciltli olan defter 68 varaktan oluşmaktadır; zahriye sayfalarında da çeşitli siciller ile değişik muhasebe kayıtları yer almaktadır.

³⁶ KKSD, nr.1, vr. 8a.

³⁷ KKSD, nr.1, vr. 21a.

³⁸ KKSD, nr.1, vr. 43b.

³⁹ KKSD, nr. 1, vr. 69a.

⁴⁰ KKSD, nr. 1, vr. 72b.

Defter 3

89 varaktan oluşan defterin ilk ve son varaklarının yarısı kopmuş durumdadır. Defterin kim tarafından tutulduğu ve hangi kadı dönemine ait olduğu belli değildir.

Defter 4

Defter, meşin ciltli olup 39 varaktır. Defterin başında hangi döneme ait olduğu ve kim tarafından tutulduğu belirtilmemektedir. Ancak varak 11b'de defterin el-Hâc Mehmed b. el-Müftü Abdurrahman; varak 64b'de ise Murtaza b. Muzaffer el-Kâdî tarafından tutulduğu anlaşılmaktadır. Meşin ciltli defterin zahriye sayfalarında sicil kaydı yer almamakla birlikte, yer yer karalamalar bulunmaktadır.

Defter 5

120 varaktan oluşan defterin cilt kapağı olmadığı gibi,⁴¹ birinci varığın üst ve alt tarafında yırtıklar bulunmaktadır. Mevcut birinci varığın gerçekten defterin başlangıç sayfaları olup olmadığı şüphelidir. Defterin kim tarafından tutulduğu ve hangi kadıya ait olduğu belli değildir.

Defter 6

Toplam 101 varak olup, varak 1a'da, 1067 tarihini taşıyan sadece bir sicil kaydı yer almaktadır. Varak 1b, "Vukia hâzihi's-sükûk ve's-sicillât el-âtiye ve'l-mer'iyat eş-şer'iyte ve fi zemeni ... fahrü'l-kudât er-râsihîn Murtaza b. Muzaffer el-Kâdî bi'l-cünd, tahrîran fi gurre-i Rebiülahir sene 1065 h." kaydı ile başlamaktadır. Defter evâil-i Rebi'ülevvel 1066 tarihini taşıyan varak 39b'den itibaren el-Hâc Mehmed b. el-Müftü Abdurrahman isimli ikinci bir kadı tarafından tutulmuştur. Daha önceki defterlerin hiçbirinde sicil defterlerinin hangi dönemi içerdiği ve kim tarafından tutulduğuna ilişkin herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Bu durum, sicillerin kaydedilme tekniği ve defterlerin korunup ciltlenmesi açısından tedrici bir gelişme olduğuna işaret edebilir.

Diğer taraftan, söz konusu sicilleri tuttukları anlaşılan kadı Murtaza b. Muzaffer ile el-Hâc Mehmed b. el-Müftü Abdurrahman'ın dördüncü sicil defterinde, bu defterdeki konularının aksi yönünde, birbirlerine halef selef oldukları

⁴¹ Ancak defterin daha önce meşin ciltli olduğu anlaşılmaktadır. Bu defter, 11 x 31 cm. boyutundadır.

anlaşılmaktadır. Bir kadı'nın, aynı tarihlerde de olsa, aynı göreve birden fazla getirilmesi, kadılar için "kadî'l-cünd" ifadesinin kullanılmış olması Kırım Hanlığı'nda, imparatorluğun doğrudan merkezden yönetilen topraklarındaki "kazaî" örgütlenmeden az çok bağımsız ve farklı bir hiyerarşi teşekkül etmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Defter 7

Defter 39 varaktan oluşmaktadır. Defterin kim tarafından tutulduğu ve hangi döneme ait olduğu belirtilmemiştir. Defterin zahriye sayfalarında yer alan çeşitli muhasebe kayıtları ile ilgili müsveddeler, sicillerin sadece resmî işlemlerin kaydedildiği bir belge olmadığını, aynı zamanda kadıların günlük yaşamda karşılaştıkları ve kayıt altına alınmasına gerek duydukları özel ve kamuya ait ortak bir bellek olduğunu göstermektedir.⁴²

Defter 8

Defter 120 varaktan oluşmaktadır. Defterin zahriye olan sayfalarında bir bölümü tarihli, diğer bölümü tarihsiz birer ikişer sicil örneği bulunmaktadır. Varak 1a "Vukiat hâzihi's-sükûk ve's-sicillât fi zemeni eyyâm el-Fakîr Mur-tazâ Ali b. Ebissuûd, fi gurre-i Ramazan 1070" ifadesiyle başlamaktadır.

Sicil defterinin 120b varağında ise, kadı Murtaza Ali'ye ait olduğunu düşündüğümüz bir Farsça beyit ile onun tarafından tutulduğu tahmin edilen hesaplar yer almaktadır.

Defter 9

100 varaktan oluşan defter, "Vukiat hâzihi's-sükûk ve's-sicillât fi zemeni Abdülcemil b. Abdurrahman, tahfîren fi gurre-i Zilhicce sene 1095" ifadesiyle başlar. 1a-b'de çeşitli vakfiye kayıtları yer almaktadır.⁴³ Ayrıca, defterin son varağında da çeşitli müsveddeler ve hesap kayıtları görülmektedir. Defterin ön ve arka iç kapaklarına yapıştırılan sayfalarda sicil kaydı bulunmamaktadır.

⁴² Örneğin; cilt ön kapak iç yüzüne yapıştırılmış sayfada, "Oldur ki, İlyas nâm kimesne defter-i kasaba kayd olunup, yazılıp kasap olmuştur;" ayrıca, "Ali Çelebi'den alınan eşya beyan olunur" kaydı bulunmaktadır. Arka kapak iç yüzünde ise, "Ali Çelebi Bey'e ödenenler," "Molla Ömer'e yapılan ödemeler" tarzında çeşitli muhasebe müsveddeleri yer almaktadır.

⁴³ Varak 1a'da yer alan ilk kayıt olarak, "Abdullah oğlu Yusuf'un hanesine vakfiyesi 24 akçeye şerh verildi" ifadesi bulunurken; 1b'de ilk başta, "Ehl-i vukuf marifetiyle Kaşkaval beyinin vakfiyesi 12 akçeye şerh verilip, kaydolundu" kaydı yer almaktadır.

Defter 10

Kim tarafından tutulduğu ve hangi kadı dönemine ait olduğu bilinmemektedir. Deri ciltli 92 varaktır. Defterin 1b varağı, "Muhallefât-ı Abdülkerim"e ait bir tereke kaydı ile başlamaktadır. Fakat bu kayıttan önce, "Kuyumcu ustası Mehmed'e verilen gümüş dirhem, adet 108" tarzında kadıya ait olduğu düşünülen bir özel hesap yer almaktadır.

Defter 11

Deri ciltli ve 84 varaktan oluşmaktadır. Cildin ön kapak iç yüzüne yapıştırılmış olan sayfada sicil kaydı bulunmamaktadır. Fakat arka kapak iç yüzüne yapışık sayfada beş ayrı sicil kaydı bulunmaktadır.

Bahçesaray Kadısı Abdurrahman dönemine ait olduğu, defterin başında yer alan "Hâzihi's-sükûk min tetimmetü's-sükûk el-vâki' (...) ene el-abdü'l-fakîr Abdurrahman el-mekîn bi-kazai Bahçesaray, fi selh-i Şaban-ı muazzam sene 1077" ifadesinden anlaşılmaktadır.

Defter 12

Meşin ciltli ve 63 varaktan oluşmaktadır. Arka kapak kopmuş, cilt iç yüzlerine yapıştırılmış ek sayfa bulunmamakta; kim tarafından tutulduğu ve hangi kadı dönemine ait olduğu bilinmemektedir. Defterin 1074 yılından başladığı, ilk varaktaki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Defter baştan sona kadar muhallefât kayıtlarıyla doludur.

Defter 13

Karton ciltli, toplam 73 varaktan oluşmaktadır. Defterin kim tarafından tutulduğu ve hangi kadı dönemine ait olduğu belli değildir. Zahriye sayfalarında çeşitli sicillerin yer aldığı görülmektedir.

Defter 14

Meşin ciltli ve 145 varaktan oluşmaktadır. Defterin kim tarafından tutulduğu ve hangi kadı dönemine ait olduğu belirtilmemiştir. Ancak varak 1a'nın başında defteri tutan kadı veya kâtip tarafından "sene 1077 min mâ vukia fi gurre-i şehri Zilkade" ibaresi yer almaktadır.

Defter 15

Deri ciltli ve 55 varaktan oluşmaktadır. Kim tarafından ve hangi kadı döneminde tutulduğu belirtilmemiştir. Cildin ön kapağı olmadığından, defterin hangi tarihte başlamış olduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Defterin başındaki ilk ibare bir muhallelât kayıdır.

Defter 16

95 varaktan oluşan meşin ciltli defterdir. Defterin zahriye sayfalarında da sicil bulunmakta, ancak bunlar rahatlıkla okunamamaktadır. Defterin ilk varağındaki ilk sicil kaydı "Oldur ki, karye-i Şunkar'da Bekir b. İsa'nın mâh-ı Şa'bân guresini Salı gecesi görüp şehâdeti kayd şüd" olarak verilmektedir.

Defterin ikinci varağı başında "Hâzihi's-sükûk ve'l-sicillât fi zemeni akdemü'l-ulemâ Ahmed b. Receb el-Kâdî bi-medîne-i Bahçesaray, sene 1083 min şehr-i Receb" ifadesi yer almaktadır.

Defter 17

72 varaktan oluşmaktadır. Meşin ciltli defterin ön kapağı kopmuş, arka kapak iç yüzüne yapışık olan sayfada ise herhangi bir sicil kaydı bulunmamaktadır. Ön kapağı kopuk olduğundan, başlangıç tarihi belli olmayan defterin, kim tarafından ve hangi kadı döneminde tutulduğu bilinmemektedir.

Defter 18

86 varaktan oluşan bu defter meşin ciltlidir. Defterin zahriye sayfalarında hesap müsveddeleri ve değişik konulara ilişkin yazılar yer almaktadır. Defterin 1a varağında "Kad vukiat hâzihi's-sükûk ve's-sicillât fi nevbet-i ez'af-ı ibâd Mustafa el-Kâdî b. el-Hâc Mehmed el-Kâdî bi'l-asker el-hâni b. Abdurrahman el-Müftî b. Dâvûd el-Kâdîasker el-hâni, hurrîre fi sene 1085 fi mâh-ı Cemâziyelevvel fi asr-ı Hazret-i Selim Giray Hân b. Bahadır Giray Hân."⁴⁴

Müslümanlarla gayrimüslim gruplar arasındaki ticarî ve hukukî ilişkilere yönelik bir çok olay sicil kayıtları arasında yer almaktadır. Gayrimüslim bir kişinin bir alacağının tahsili için bir Müslümanı vekil tayin etmesini ihtiva eden aşağıdaki kayıt da bunlar arasında zikredilebilir: "Oldur ki, tâife-i Yahudiyândan Arbi İlya veledi-i Baroh, mahfel-i kazâda Mayıs b. Berşah hocayı

⁴⁴ KKSD, nr.18, vr. 1a.

ihzâr idüp, dedi ki: 'Benim Aleksandra veled-i Nikolas'da 92,5 muâmele-i gurus hakkım vardır; talep ve ahza vekil eyledim' diyecek, ani's-suâl, Mayıs vekâlet-i mezbûreyi kabul ettiği kayd-şüd, tahrîran fî evâil-i Cemâziyelâhir sene 1085. Şuhûdu'l-hâl Hızır Efendi el-Müderriş, Aslan Çelebi b. Ahmed Çelebi, el-Hâc Mustafa Ağa b. el-Hâc Ali ve gayruhum."⁴⁵

Sicil kayıtları, Kırım Hanlığı içerisinde farklı sosyal gruplar arasında olduğu kadar, aynı grup içerisinde yer alan bireyler arasında da belirli bir faiz karşılığında borç alıp vermenin uzun bir süredir uygulandığını ortaya koymaktadır. Sicil defterleri, belirli bir dönemde Kırım Hanlığı'nın genelinde ya da belirli bir kent merkezinde geçerli olan faiz hadleri ve borçlanma sürelerine ilişkin de detaylı bilgi vermektedir: "Mezbûr Receb'in akçesinden Kara Mehmed'e 100 muâmele-i gurus, 50 aya devr-i şer'î ile 110 gurusu verildi, fî-târîhi'l-mezbûr (22 Muharrem 1086), Şuhûdu'l-hâl Hızır Efendi el-Müderriş, el-Hâc Abdurrahman, Mehmed Çelebi, Sâlih Çelebi, Sâlih Efendi, Şaban ve Abdülkerim efendi."⁴⁶

Defter 19

Meşin ciltli bu defter 90 varaktan oluşmaktadır. Zahriye sayfalarında sicil kaydı dışında, çeşitli müsveddeler de bulunmaktadır. 1. varak ile 90. varak başında yer alan açıklamada, bu defterin Bahçesaray Kadısı Ahmed b. Receb tarafından, Selim Giray Han b. Bahadır Giray zamanında tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu kaydın altında, "sene 1082" tarihi yer almaktadır.

Defter 20

Meşin ciltli ve 98 varaktan oluşmaktadır. Cildin ön kapak iç yüzüne yapışık olan sayfada çeşitli siciller ve farklı konulara ilişkin müsvedde kayıtları yer almaktadır. Defterin başında, "(...) İbrahim el-Kâdî (...) Selim Giray Han b. Bahadır Giray Han, tahrîran fî selh-i Zilkade, sene 1084" kaydı bulunmaktadır.

Kimi sicil kayıtları, Müslüman ve gayrimüslim gruplar arasındaki ilişkiler konusunda olduğu kadar, ticaret hukukunun farklı yönlerini konu edinen değişik olayları ihtiva etmesi bakımından da önem arz etmektedir. Örneğin varak 1a'da yer alan ilk sicil kaydı, iki Müslüman arasındaki borç alacağının bir

⁴⁵ KKSD, nr. 18, vr. 3a.

⁴⁶ KKSD, nr.18, vr. 86b.

Yahudi'ye havalesinin meşruluğunu teyit etmektedir: "Oldur ki, Dağistânî Mehmed Efendi'nin, el-Hâc Mehmed el-Meski zimmetinde olan 14 gurusı-ı esedî ile 17 akçe deyni, Kale Yahudilerinden İsak veled-i David nâm Yahudi'ye havâle-i şer'iyye olundukta, mezbûr İsak dahî kabuli kayd-şüd, fi evâhir-i Safer, sene 1085."

Siciller arasında sosyal hayatın düzenlenmesine ilişkin örnekler de bulmak mümkündür. Bu örnekler, aynı zamanda bize kadınların değişik alanlara ilişkin rol ve fonksiyonlarının tespitine ve bunların nasıl ve hangi usul ve yöntemlerle yerine getirildiğine dair detaylı bilgiler sunmaktadır. Öksüz ve yetimlerin mallarını idare etmek üzere kadı tarafından bir vasi tayin edilmesi ve gerekli görüldüğünde değiştirilmesi, kamu düzeninin istikrarı açısından oldukça anlamlı görünmektedir. Örneğin varak 98b'de yer alan bir sicil kaydı bu konuyu şöylece ele almaktadır: "Oldur ki, merhum Gözlevî Hacı Hüseyin'in sağîre kızı Âişe'nin vasîsi Mahmud Efendi'nin hıyâneti zuhûr etmekle vesâyet-i merkûmdan azl olunup, merhûm-ı merkûmun mollası Abdullah sağîre-i mezbûreye kibel-i şer'de vasî nasb olunup, ol dahî vesâyeti kabul ve taahhüt eylediği kayd-şüd, fi gurre-i Rebiülâhir sene 1086."

Defter 21

Defter 98 varaktan oluşmaktadır. Defterin meşin ciltli olduğu, ancak sonradan cilt kapaklarının kopartıldığı anlaşılmaktadır. Varak 1a'nın başında, "Vukiat hâzihi's-sükûk ve's-sicillât fi nevbet-i Âlim el-Âmil İbrahim Efendi el-Kâdi ve fi saltanat-ı Ekremü'l-Hâkân Selim Giray Han b. Bahadır Giray Han. Sene 1086, fi 13 Rebiülâhir"

Modern hukuk sisteminde yer alan kimi konuların benzer usul ve şekillerle Kırım Kadı Sicilleri'nde yer aldığı gözlemlenmektedir. Bunlardan biri, bir kişinin öldükten sonra mal varlığından bir bölümünü tasadduk etmek üzere bir şahsı görevlendirme işleminin kadı tarafından kayıt altına alınmasıdır. Varak 1a'da yer alan ilk sicil kaydı bir vasiyet kaydını konu edinmektedir: "Oldur ki, Talkı nâm karye sakinelerinden Esef nâm hâtun bint Hüseyin, ba'de vefat, ruhu için 15 altun tasadduka vasiyet eylediği ve birâderi Mehmed'i vasiyet-i merkûme için vasf-i muhtâr eylediğin, Halil el-Müezzin b. Kasım Hoca ve Mustafa b. Hasan Sofu şehâdetleriyle sübûtu kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Reis Mehmed Efendi el-İmam, Sâlih Çelebi, Abdurrahman Çelebi, Ahmed Efendi Muhzîrzâde."⁴⁷

⁴⁷ Bu sicilde tarih kaydı bulunmamaktadır. Ancak, aynı yerdeki üçüncü sicil kaydı 1086 yılı olarak belirtilmiştir bk. *KKSD*, nr. 21, vr. 1a.

Varak 97b'de yer alan ilk sicil kaydı, ölen bir kişinin zimmetinde olan mescide ait belirli miktardaki paranın, oğlundan tahsil edildiğini konu edinmektedir. "Oldur ki, Tabancalı Ahmed Ağa Mahallesi'nde vâki mescidin imamı Ömer Hoca merhum olup, zimmetinde olan mescid-i merkûmun 38 muâmele-i gurus ve 4 akçesi merhum Ömer Hoca'nın sulbi oğlu Hüseyin yedinden ahz olduğu kayd-şüd. Fî Cemâziyelevvel, sene 1086. Şuhûdu'l-hâl el-Hâc Abdurrahman, Halil b. Kasım Efendi, Veli b. Hüseyin Sofu, Mehmed Can b. Cafer, Abdülbaki el-Muhzır."⁴⁸

98. varakta çeşitli hesaplar ve sicil müsveddeleri yer almakla birlikte, tarih verilmemektedir.

Defter 22

99 varaktan oluşan meşin ciltli bir defterdir. Cildin ön kapağının içine yapışık olan sayfada çeşitli tarihlere ait sicil örnekleri bulunmaktadır. Cildin arka iç kapağına yapışık olan sayfada ise herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Varak 1a'daki "Cihet-i hâzihi'l-cerîdeti'l-mer'iyye fî nevbet-i el-Âlim el-Âmil İbrahim el-Kâdî ve fî saltanat-ı Selim Giray Han b. Bahadır Giray Han. Sene 1087 ve fî şehr-i Zilhicce" şeklindeki giriş yazısından hemen sonra gelen ilk sicil kaydında mülkiyeti kazaskere ait olan bir ekmekçi dükkânının aylık kirası 2 altın olmak üzere bir yıllığına bir zimmîye kiralanması konu edilmektedir: "Oldur ki, işbu 1088 tarihinin mâh-ı Saferi guresinden faziletli Kazasker Efendi hâzretlerinin ekmekçi dükkânı Vatsan nâm zimmîye aylığı 2 altına bir seneye dek îcâr olundu. Fî evâil-i Muharremü'l-harâm, sene 1088. Şuhûdu'l-hâl Çoray Kethüdâ, İsak Yahudi, Müezzinoğlu Alican."⁴⁹ Varak 99b'de sondan bir önceki sicil kaydı, vekâlet yoluyla borcun tescilini konu edinmektedir: "Oldur ki, Kara Sultan binti Kutlu Şah Bey tarafından, Ahmed Can b. İleman Sofu ve İsmail b. Murad Sofu şehâdetleriyle akranı Abdülkerim b. İbraş nâm kimesnenin vekâleti sâbite olup, mûmâ ileyhânın mekâtibi olan Mustafa Sofu b. Abdullah muvâcehesinde tutir-i kelâm idüp müvekkilemin mekâtibi olan merkûm Mustafa'da 120 esedî bedel-i kitâbeti olup, 108'i ahz ve kabz ve istiân eyledi. Zimmetinde 12 esedî hakkı kaldı, suâl olunup bi-hasebi's-şer tescil olunsun dedikte, ba'de's-tasdiki's-şer' mâ-hüve'l-bâki kayd-şüd. Fî selh-i Cemâziyelevvel, sene 1107. Şuhûdu'l-hâl Mehmed Can Efendi b. Nimed Çelebi, Ahmed Efendi, Abdülhamid Efendi, Mehmed Çelebi, Hâşim Efendi, Hızırullah, Abdüllatif Çelebi."⁵⁰

⁴⁸ KKSD, nr. 21, vr. 97a.

⁴⁹ KKSD, nr. 22, vr. 1a.

⁵⁰ KKSD, nr. 22, vr. 99b.

Defter 23

Meşin ciltli olan bu defter 254 varaktır. Defterin ön ve arka kapaklarının içine yapıştırılmış sayfalarda çeşitli hesaplar ve tarihi belirsiz siciller bulunmaktadır. Defterin kim tarafından ve hangi kadı döneminde tutulduğu bilinmemektedir. Söz konusu sicil defterinin, ilk sayfalarından, baş tarafının kopuk olduğu anlaşılmaktadır.

Siciller çoğu kez, Müslüman bireylerle gayrimüslim grup üyeleri arasındaki ilişki şekillerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymakta; her grup arasında kısa ve uzun süreli borç alıp verme işlemlerinde karşılıklı güvenin var olduğunu, ancak zaman zaman bu borç-alacak durumunu karşılıklı rıza ile sicile kaydetme ihtiyacı duydukları açığa çıkarmaktadır. Aşağıdaki sicil örneği bu durumu teyit etmektedir. Mevcut haliyle varak 1a'da yer alan ilk sicil kaydı, borcun tescilini konu edinmektedir. "Oldur ki, mahmiye-i Gözleve'de Emîn-i sâbık Mustafa Ağa, Kazancı Paşa zimmî muvâcehesinde, işbu paşa zimmînin zimmetinde 12 esedî guruş deyni var deyu tav'an ikrân bi't-taleb ketbu kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl el-mezbûrûn" tarihsiz.

Defterin 254b varağında yer alan son sicil kaydı, vasî azlinin reddini konu edinmektedir: "Oldur ki, Karye-i Hacı İbrahim'den Abdigül nâm kimesne, karye-i mezbûrdan Abdülmennân nâm kimesne mahvel-i kazaya ihzâr ve takfîr-i keftar idüp, 'Bundan akdem, ceddim Kız Ali Atalık fevt oldukta, terekisi kismet olunup, ibn-i sagîri Kutlu Mehmed'e hakimü'l-vakt beni vasî nasb idüp ve âhar sagîr oğlu Ali'ye işbu Abdülmennân'ı vasî nasb eylemişti. Hâlâ, Abdülmennân, sagîr-i merkûmun malından nafaka takdir edermiş. Ben nafakasın almak muradımdır. Suâl olunup, şer'an câiz olursa Abdülmennân'ı vesayetden azl olunması muradımdır' dedikte ... ve adem-i bedelâtu suâl olunup zâhir olunmayup, Abdülmennân dahi bilâ nafaka terbiyesini taahhüd ve ilzâm itmekliği vasiyeti üzere ibkâ olduğu kayd-şüd. Tahfîran selh-i Cemâziyelâhir, sene 1093. Şuhûdu'l-hâl Şaban, Hasan b. Ahmed Efendi, İbraş Sofi."⁵¹

Defter 24

Meşin ciltli olan defter 132 varaktır. Ön ve arka cilt kapaklarının iç yüzlerine yapıştırılmış sayfalarda tarihsiz hesap ve sicil müsveddeleri bulunmaktadır.

⁵¹ KKSD, nr. 24, vr. 1a.

Varak 1a “Kad vukiat hâzihi's-sükûk ve's-sicillât fi nevbet-i Mahmud el-Kâdî Bahçesaray el-mahrûsa fi asr-ı Selim Giray Han b. Bahadır Giray Han... Sene 1088. Tahrîran fi evâil-i şehri Cemâziyelievvel”⁵² ifadesiyle başlamaktadır. Bu ifadenin devamında ise, “Mahkeme-i ... nahiyesi sicillâtıdır. Selefim Mustafa Efendi ve hakîrin ... vakitlerinde tedvîn olunmuştur”⁵³ açıklaması yer almaktadır.

Varak 1a'da yer alan ilk sicil kaydı vekâleti konu edinmekte ve “fi evâsıt-ı Şaban, sene 1088”⁵⁴ tarihini taşımaktadır.

Defterin varak 131a'da yer alan ikinci sicil kaydı, Müslüman bir Kıptî'nin eşini üç talâkla boşamış olduğunu beyan etmektedir. “Oldur ki, Beyazıt nâm Kıptî zevcesi Safiye bint Semeni talâk-ı selâs ile tatlık kayd-şüd. Fî'l-yevmi's-sâmin fi şehri Rebi'ülevvel, sene 1090. Şuhûdu'l-hâl Devlet Gazi, Mustafa, el-Hâc Ali ve Kâtibü'l-hurûf.”⁵⁵

Varak 132b'de yer alan son sicil kaydı ise narh konusuyla ilgilidir: “Oldur ki, buğdayın şirpisi 110 akçe olmak üzere, onun batmanı ehl-i re'y marife-tiyle 30 akçe olup, hibr-i matbûh 200 dirhem narh olduğu kayd-şüd. Fî evâhir-i Rebîülâhir, sene 1089.”⁵⁶

Defter 25

Meşin ciltli olan defter 120 varaktır. Ön ve arka cilt kapaklarının iç yüzle-rine yapıştırılmış olan sayfalarda çeşitli sicil kayıt örnekleri bulunmaktadır. Varak 1a'da yer alan açıklamalardan, defterin Karasu kazasında görev yapan Kadı İbrahim tarafından tutulduğu ve defterin “fi gur-re-i şehri Ramazan, se-ne 1094” tarihinden itibaren sicil kayıtlarını ihtiva ettiği anlaşılmaktadır.

Kırım Hanlığı'nda ticarî faaliyette bulunan tüccarların hangi ülkeden veya dinî gruplardan olduğu, hangi bölgedeki muadilleriyle ticarî ilişki içerisinde oldukları, buradan hangi bölgelere ne tür hizmetler verildiği ve ürünler gönderildiği konusunda sağlıklı veriler edinmek mümkün olduğu gibi, Kırım Hanlığı'nın hangi kültür dünyasından etkilenmiş olabileceği de öğrenilmektedir.

⁵² KKSD, nr. 24, vr. 1a.

⁵³ KKSD, nr. 24, vr. 1a.

⁵⁴ KKSD, nr. 24, vr. 1a.

⁵⁵ KKSD, nr. 24, vr. 131a.

⁵⁶ KKSD, nr. 24, vr. 132b.

Varak 1a'da yer alan ilk sicil kaydında bir ticarî dava söz konusudur. "Oldur ki, Timur nâm Acem, meclis-i şer' de Konakçı Ali Beşe nâm muhızırından tahrîr ve davâ idüp, 'mezbûra, bir donluk çuka bey' etmek için vermiş idim, çukayı bey' idüp, semeni bana vermedi, talep iderim' dedikte, ani's-suâl, mezbûr Ali Beşe ıslâh-ı kelâm idüp, çuka-i merkûmu 300 akçeye bey' idüp, 250'sini verdim, 50'sini dahi bir defa verdim, cem'an 300 akçe bi't-temâm def' ve ifâ eyledim dedikte, ani's-suâl ve eserü'l-inkâr ve azc-i ityân-ı beyyine istihlâf olundukta, Acem-i merkûmun ... nukuliyle Ali Beşe'nin halası kayd-şüd. Fî gurre-i Rebûlâhir, sene 1094. Şuhûdu'l-hâl el-Hâc Hasan, Mustafa; Kethüdâ Efendi, Kâtibü'l-hurûf, Abdülbâki, Ahmed el-Muhzır, İstemur ve gayruhum."⁵⁷

Defterin 120b varağında yer alan son sicil kaydı; "Oldur ki, 1094. sene-sinde mâh-ı Zilkadenin 18. gün yevm-i Pazar, rûz-ı Kasım'dan iki gün sonra, Karasu içinde bir kanş kar yağub ve dağda iki kanş üç kanş miktarı kar yağmıştır. Kizb değildir, vâkii beyandır."⁵⁸ Bu ifadelerin altında ise, "Sadık Efendi Mahallesinde Nikola Payas İstoval nâm zimmîyenin mürdü haberi. Fî yevmi'l-aşere min Cemâziyelevvel sene 1095"⁵⁹ kaydı yer almaktadır.

Defter 26

Meşin ciltli olan bu defter 94 varaktır. Ön ve arka cilt kapaklarının içine yapılandırılmış bulunan sayfalarda, çeşitli karalamalar ile tarihi belli olmayan sicil müsveddeleri bulunmaktadır.

Varak 1a'nın başında "Kad vukiat hâzihi's-sükûk ve's-sicillât Abdülaziz b. eş-Şeyh Abdullah b. İbrahim ve Sultan b. Sultan el-Hâc Giray Han b. Kırım Giray Sultan zamanı. Fî evahir-i Rebi'ülevvel Sene 1095" kaydı mevcuttur.

Varak 1a'da yer alan ilk sicil kaydı, borç ikranının tescilini konu edinmektedir. "Mehmed Efendi el-Kâdî mücbirlik-i sâbık... Ali Yahya (Yayla?) Efendi b. Ali nâm kimesneler, Kutluşah el-İmamdan Ömer nâm kimesne 10 esedî ahz eyledim deyu ikrârına şahâdeti kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl el-Hâc Abdullah Efendi el-Müderri-i Borluca, Mustafa Efendi b. Abdülcemil Efendi, el-Hâc Mustafa Kethüdâ, Mehmed Muhzır ve gayruhum."⁶⁰

⁵⁷ KKSD, nr. 25, vr. 1a.

⁵⁸ KKSD, nr. 25, vr. 120b.

⁵⁹ KKSD, nr. 25, vr. 120b.

⁶⁰ KKSD, nr. 26, vr. 1a.

Varak 1a'da yer alan ikinci sicil kaydı ise izinsiz alınan malın iadesi ile ilgilidir. "Kutluşah el-İmam İbrahim muhızırında takrîr-i keftar idüp, '5 akçe kıymetinde 5 batman ketenim evimden işbu İbrahim ahz eyledi, sual olunsun' diyecek, ani's-suâl İbrahim el-mezbûr 'senin rızan ile aldım' dedikte, 'iznim yoktur' dedikte istihlâf olunmağla adem-i izne hulf-i sâbite idecek edasıyla emr olundu, kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl el-mezbûrun, Ali Kethüdâ, el-Hâc Muzaffer ve gayrum."⁶¹

Varak 94b'de yer alan son sicil kaydı şahitlikten azletme ile ilgilidir. "Şahid-i asl Mehmed b. Ali Beki b. Suyuncaklı Kürd Ali b. İsmail, 'Nâm kimesneyi Hüseyin Bölükbaşı eş-Şehid Boşguloğlu vekil idüp, Ahmed Ağa b. Abdullah'dan 504 muâmele-i gurus ahz idüp, Bölükbaşı el-mezbûra teslim etmiştir' deyu şehadetten azl idüp, Sefer el-Marû(?) b. Demir Subaşı el-Hâc Mustafa Çelebi b. Esad Efendi ve Mehmed Çelebi el-Kâtib ve Kethüdâ nâm kimesneleri işhâd idüp ve mezbûrunun kabülü kayd-şüd."⁶² Tarih ve şuhûdu'l-hal yok. Ancak varak 94a'daki son sicilin tarihi "âhir-i şaban 1096" olarak verilmiştir.

Defter 27

Ciltsiz olan defter 137 varaktır ve son tarafından eksiktir. Varak 1a'nın başında, "Kad vukiat hâzihi's-sükûk eş-şer'îye ve'l-mer'îye fî nevbet-i el-Âlim el-Âmil Seyyid Ârif el-Kâdî bi'l-âsker ve fî saltanat-ı Selim Giray Han b. Bahadır Giray Han ..., fî selh-i Şaban, sene 1096"⁶³ kaydı bulunmaktadır.

Varak 1a'da bulunan ilk sicil kaydı borç iddiasından aklanmayla ilgilidir. "Oldur ki, Rus Mahallesinden Mustafa, Arnotakalı Dursun Çelebi b. İsmail'den 420 akçe talep etdikde, ba'de's-suâl, 'mezbûr Dursun Çelebi 200 akçenin zimmetini ibrâ etmiştir' dedikte, ba'de's-şehade Timur Ali Çelebi def'-i dâvâ-i şehâdet ... tevkir kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Hızır Efendi el-Müderriş, Molla b. İslâm el-Ma'lûm, es-Seyyid Mehmed Çelebi, Kâtib el-hurûf Hüseyin."⁶⁴

Varak 1a'da yer alan son sicil kaydının tarihi "fî gurre-i Cemâziyelâhir sene 1069," ancak varak 1b'de bulunan ilk sicilin tarihi "selh-i Şaban 1096" olarak verilmiştir.

⁶¹ KKSD, nr. 26, vr. 1a.

⁶² KKSD, nr. 26, vr. 94b.

⁶³ KKSD, nr. 27, vr. 1a.

⁶⁴ KKSD, nr. 27, vr. 1a.

Defterin mevcut haliyle 137b varağında bulunan son sicil kaydı, sahibinden kaçan bir kölenin iade edilmek üzere teslimini konu edinmektedir. “Oldur ki, Karye-i Tolu’da sâkin Kutluşah b. Mustafa nâm kimesne mahfel-i kazada Kapıcılar Kethüdâsı abd-i zî muhzırında, ‘işbu uzun boylu, ak sakallı Rus’ulasıl Petro nâm Kazağına Sakav Karyesi’nde Kırman nâm Tatarın abd-i memlûki imiş. Âbık olup sahibine reddi için ahzettim idi. İşbu abdi bana teslim eyledim’ dediğinde ani’s-suâl ve’t-tasdik ma-vâkaa kayd-şüd. Şuhûdu’l-hâl Abdülfettâh Efendi, Şahbâz Efendi b. Nasuh, Mustafa Dede, Tucman Efendi ve gayruhum.”⁶⁵

Varak 137b’de yer alan ikinci sicil kaydının tarihi “selh-i Ramazan sene 1096” olarak verilmiştir. Ancak defterin 134. varağında yer alan bir ferman sureti, kaydının tarihi “evâhir-i Zilhicce sene 1098” olarak belirtilmektedir.

Defter 28

Meşin ciltli olan bu defter 149 varaktır. Ön cilt kapağının iç yüzüne yapıştırılmış olan sayfada tarih belirtilmeksizin değişik siciller kaydedilmiştir. Bir bölümü yırtılmış olan arka kapak iç yüzüne yapışık sayfada ise “Boşluca’da Abdülfettâh kaved olunmaya” kaydı ile “44 cilt kitap Abdülaziz Efendi’imizin ve Hızır Efendi’nin ... emanettir” gibi notlar yer almaktadır.⁶⁶

Bu ve benzeri onlarca kaydın, mahkemelerde, farklı konulardaki kitap koleksiyonlarından oluşan bir kütüphane bulunabileceği ya da çeşitli davalarda kadının vereceği kararın oluşturmada ihtiyaç duyacağı kitapların dışındaki kütüphaneden emanet olarak getirilmiş olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir. Buradaki kayıt da, kitapların emanet usulüyle mahkemeye getirilmiş olabileceğini teyit etmektedir.

Varak 1a’nın başında “Kad vukiat hâzihi’s-sükûk el-mer’î ve sicillât eş-şer’iye fi nevbet-i el-Âlim el-Fâzil Seyyit Ârif el-Kâdi ve fi saltanat-ı ekrem el-Hâkân Selim Giray Han b. Bahadır Giray Han ... fi gurre-i Cemâziyelevvel sene 1099” kaydı bulunmaktadır.⁶⁷

Varak 1a’da yer alan ilk sicil kaydı yaralama davasını konu edinmektedir. “Oldur ki, Karye-i Soran sükkânından Ayvaz b. Abdullah mahfel-i kazada karye-i mezbûrda Aytemur muvâcehesinde üzerine dâvâ ve takrîr-i kelâm

⁶⁵ KKSD, nr. 27, vr. 137b.

⁶⁶ KKSD, nr. 28, vr. arka kapak iç yüzü.

⁶⁷ KKSD, nr. 28, vr. 1a.

idüp, 'İşbu Aytemur nâ-hak yere beni darb idüp, bürüncek üzerinden cerh eyledi, suâl olunup ihkâk-ı hak muradıdır' dedikte, ani's-suâl el-vicâhî ve akübü's-tasdik et-tezâhür mucebiyle ba'de hükm-i ma vak'a kayd-şüd. Tahırran fi evâil-i Cemâziyelevvel sene fi't-târihi'l-mezbûr. Şuhûdu'l-hâl Ahmed Efendi, Abdülcemil Efendi, Derviş Mehmed Çelebi el-Ma'rûf, Seyyid Mehmed Çelebi el-Kefevî."⁶⁸

Defterin başında bir köle azat edilmesi, sicil kaydına geçirilmiştir. "Abdül-fettâh Efendi b. Ahmed Efendi'nin câriye-i ma'hûde âzâdudur deyu ikrânı kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Hızır Efendi, Ali Efendi, Receb Efendi, Ömerşah Efendi ve gayruhum."⁶⁹ Tarihsiz.

Ölen bir kişinin mirasını alacak vârisin ya da onlardan birinin kaybolması durumunda, geride kalan mal varlığının ne şekilde korunduğu, kime ne şekilde emanet edildiği, kayıp vârislerin hayatta olan çocukları var ise bu kişilerin söz konusu mirastan nasıl yararlanacağı gibi konular da sicillerde ayrıntılı bir şekilde açıklığa kavuşturulmaktadır.

Varak 149b'de yer alan son sicil kaydı, bir miras malının emanete alınmasını konu edinmektedir. "Yeltabaloğlu Abdullah Yazıcı metrukâtından Menuşe nâm hârunun verese-i mefkûdesi için mahfuz ve yedinde emânet olan 5440 akçe nakden mukaddemâ 1200 akçe mefkûdun veresesine verilmiş, bâki 4200 akçe ahz olunup emânet vâz' olunmuştur. 3200 akçesi ... efendi yedindedir. Şuhûdu'l-hâl Molla Mustafa el-İmâm, Sefer Gazi Kethüdâ, Bekir Çelebi el-Müezzin, cem'-i kesir."⁷⁰

Defterin son 30 sayfası tamir görmüş olduğundan bu bölümdeki siciller yer yer okunamamaktadır. Varak 144b'de yer alan sicil kaydında "selhi Cemâziyelâhir sene 1102" tarihi bulunmaktadır. 129b varaktaki sicil kaydı tarihi ise, Şevval 1101 olarak verilmiştir.

Defter 29

Meşin ciltli olan bu defter 132 varaktır. Cilt iç yüzleri ebruludur. Defterin kim tarafından ve hangi kadı döneminde tutulduğu belli değildir.

Varak 1a'da yer alan ilk sicil kaydında borç ikranı dava konusu edilmektedir: "Oldur ki, Kili ahalisinden Fazlı b. İbrahim mahfel-i kazada Utkay b.

⁶⁸ KKSD, nr. 28, vr. 1a.

⁶⁹ KKSD, nr. 28, vr. 1a.

⁷⁰ KKSD, nr. 28, vr. 149b.

Dara muhızırında mûmâileyh ... 9 guruş hakkım var dedikte, ikrar eylediği kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Abdülmecid Efendi, Abdülibad Efendi b. el-Hâc Abdi, Mehmed Can Çelebi b. Said Çelebi, Abdüsselâm Çelebi b. Ahmed ve gayruhum."⁷¹ Tarihsiz.

Varak 132b'de yer alan sondan ikinci sicil kaydı ise zimmet ikrarı ile ilgilidir. "Oldur ki, Bahadır Şah Mirza el-merhûmun evlâdından Kadir Şah Mirza nâm kimesne mahfel-i kazada, 'merhum 100 bin bedel-i hac için ikrar olunan mukaddem 13 esedî guruş benim zimmetimdedir' deyü ikrânı bi't-talep kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Şeyh Murtaza Efendi; Abdüllatif Efendi, Ali Müezzîn el-Mütevelli emîn-i mahkeme, Ahmed Çelebi ve gayruhum."⁷² Defterin 131a varağında yer alan son sicil kaydının tarihi "evâsıt-ı Cemâziyelâhir sene 1104."

Defter 30

Meşin ciltli olan defter 150 varaktır. Defterin ön ve arka kapaklarının iç yüzlerine yapıştırılmış olan sayfalarda çeşitli hesaplar, değişik konulara ilişkin kayıtlar, birkaç şiir müsveddesi ile 1104-1106 yıllarına ait birkaç sicil yer almaktadır.

Varak 1a'nın başında, "Kad vuki'at hâzihi's-sükûk eş-şer'îye ve sicillât el-mer'îye fî zemen-i saltanat-ı el-Hâc Selim Giray Han b. Bahadır Giray Han ve fî nevbet-i el-fakîr Abdülfettah el-Kâdî, tahrîran evâil-i Receb fî silk-i sene 1104"⁷³ kaydı bulunmaktadır.

Vakıf mallarının nasıl ve kimlere satıldığına ilişkin birçok sicil örneği bulunmaktadır. Bunlardan biri, Kırım hanlarından Selim Giray Han'ın Bahçesaray'da yer alan Kervansaray Vakfı'na ait bir kasrın önce bir zimmiye, daha sonra ferman üzerine vakıf mütevellisi tarafından aynı bedel ile Müslüman bir şahsa satışının gerçekleştirildiğini beyan etmektedir.

Varak 1a'da yer alan ilk sicil kaydı, Han ailesinden Selim Giray'ın Bahçesaray'daki vakıf mallarından birinin satışını konu edinmektedir. "Oldur ki, saâdetlü, şevketlü el-Hâc Selim Giray Han (hullidet hilâfetühü ilâ inkırâz-ı deverân) Hazretlerinin mahmiye-i Bahçesaray'ında vâki Vakf-ı Kerbânsaray'ına mütevellisi olan fahrü'l-emâsil ve akran el-Hâc Abdülvehhâb Efendi'ye hitaben, 'Mezkûr hanın kasrı makeddemâ Şahin nâm zimmiye bey'

⁷¹ KKSD, nr. 29, vr. 1a.

⁷² KKSD, nr. 29, vr. 132a.

⁷³ KKSD, nr. 30, vr. 1a.

olunmuş iken mezkûr zimminin dutduğu bahâya işbu Hamid Çelebi'ye verilsin' diye fermânlar sâdır olmağın, mûmâileyh el-Hâc Abdülvehhâb Hazretleri işbu 1104 senesinin Receb-i guresinden Kerbânsaray el-mezbûrun kasrını mezkûr Hamid Çelebi'ye 26.000 sîm-i cedîd-i hânî'ye bey' ve teslim eyleyip ve mezbûr Hamid Çelebi dahî vech-i muharrer üzere kabûl ve iltizâma kabûl-şüd. Tah-rîran fi't-târîhi'l-mezbûr. Şuhûdu'l-hâl Ahmed Efendi, Abdülcemil Efendi, Abdülmecid Efendi, Ali Efendi, Bekir Efendi Hoca, Mehmed Çelebi el-Muhzır, Derviş el-Muhzır ve gayrum."74

Varak 150a'da yer alan sicil kaydı tarihi "evâhir-i Receb sene 1106." Varak 150b'de yer alan son sicil kaydının tarihi ise, "fi el-yevmi'r-râbi' min Şabân, sene 1107" olarak belirtilmiştir.

Sicil defterlerinde, kadıların özel yaşamları, yapmış oldukları ticarî bağlantıları ile sivil bireylerden almış oldukları borç miktarları ve bunlara ilişkin ödemeler de yer almaktadır.

Varak 150b'de yer alan bir sicil kaydında, kazasker borç işlemlerine ilişkin olarak şu açıklamalar yer almaktadır: "Oldur ki, Kazasker Efendi'nin hemşirelerinin Efendi üzerinde olan deyni için 100 akçesin edâ idüp, 150 akçe dahî Şâkir Efendi deyni için bir altun verilmiştir. Oldur ki, faziletlü Kazasker Hazretleri tutanı ma'lûm olduğu 2 esedî deyni edâ eylemiştir."75

Arka kapak iç yüzüne yapıştırılmış olan sayfada, kazasker efendinin borç alacak işlemlerine ilişkin başka kayıtlar da bulunmaktadır: "Bilfiil Kazasker Abdülfettâh Hazretlerinin Ali Can Mirza merhûmdan aldığı siyah ... 5 esedî 3 rub' küsur kalmağın, 2 esedî rub' kitabda mûmâileyh Efendi Ağa Kethüdâsı Ali'ye teslim edüp, andan küsur 3 esedî 3 rub' kaldı, kayd-şüd. Fî 10 Zilhicce sene 1106. Şuhûdu'l-hâl el-Hâc Abdullah Efendi, el-Kâtib-i Divan Hazretleri, Hızır Efendi, Abdüllatif Ağa, Bekir Efendi el-Kadı, Ahmed Efendi, Abdülcemil Efendi."76

Sicillerde Kırım hanlarının kendilerine bağlı bulunan toprak parçası üzerinde, Osmanlı padişahları gibi tasarrufta buldukları ve istedikleri kişi ya da kişilere kimi arazileri mülk olarak veya ilgili şahıslara "temlik" olarak verdikleri gözlemlenmektedir.77 Aşağıdaki sicil kaydı konuya ilişkin tipik bir temlik-name örneğidir. "Zahna kadısı Abdüllatif Efendi hazretlerinin temliknâme

74 KKSD, nr. 30, vr. 1a.

75 KKSD, nr. 30, vr. 150b.

76 KKSD, nr. 30.

77 KKSD, nr. 30, vr. 149a.

sûretidir. Bâis-i tahrîr-i fermân-ı şerîf-i Hânî oldur ki, Tula'da vâki Ahmed Halife yurdu tayîn olunan malûmü'l-hudûd yurdu içinde olan hânesi ve bahçesi kendi mülk-i hâssımız olup, hâlâ kıtvetü'l-ulemâ ez-zamân dâi-i devletimiz Lütfi Efendi zide fazlühûya ihsân ve temlik itmişizdir. Ba'de'l-yevm, zikrolunan Ahmed Halife yurdu tabir olunur ledeyi'l-cirân malûmü'l-hudûd bahçesi mezbûr duacımızın mülküdür. Keyfe mâ-yeşâyâ mutasarraf oldukta âhardan bir ferde mâni ve müzâhir olmayalar, şöyle bileler. Derûn-ı temessükde mezbûr Ahmed Halife değildir, Murtaza Hoca Yurdu demekle ma'rûfdur. Lütfi Efendi'ye ihsânımız olmuştur. Fî mâh-ı şevvâl el-muazzam, sene 1103. Sefa Giray Han. Mutâbiku'l-asl bilâ ziyâde velâ noksân. Hurrîre el-fakîr el-afi Seyyid Osman. Osman mührü."⁷⁸

Defter 31

Meşin ciltli olan defter 76 varaktır. Defterin ön kapağı üzerine "Abdullah Efendi, sene 1107-1108" kaydı kazılarak yazılmıştır.

Defterin ön ve arka kapak iç yüzlerine yapışık olan sayfalara, tarihi belirtilmeksizin çeşitli siciller kaydedilmiştir.

Ön kapağın iç yüzüne yapışık olan sayfada yer alan ilk sicil kaydı taze erik narhı ile ilgili olup, şöyledir: "Oldur ki, Kenân nâm kimesne mahfel-i kazâda, 'taze erik narh talep ederim' dedikte, ani's-suâl, ehl-i hibre ve ashâb-ı re'y marifetiyle vukıyyesi 8 akçe tes'ir olunduğu bi't-talep kayd-şüd."⁷⁹ Şuhûdu'l-hâl ve tarih yok.

Aynı yerde bulunan ikinci sicil kaydı da narhla ilgili olup, tarih verilmiştir. Varak 1a'nın başında yer alan ilk sicil kaydı tarihi "2 Ramazan, sene 1109" olarak belirtilmiştir. Defterin 2a varagında, "Ma vuki'a mine'l-vakayi' fi mâh-ı Şabân el-mübârek fi sene 1109" kaydı bulunmaktadır.

Defterin 76b varagının sonunda yer alan sicil kayıtlarından biri dellâliye görevini üstlenecek kişinin tayini ve kefile bağlanmasını konu edinmektedir: "Oldur ki, Seyfullah nâm kimesne dellâl olup, Habib Molla 500 akçeye dek kefil olduğu bi't-talep kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Hüseyin Efendi, Sadi Efendi."⁸⁰

Varak 76b'de yer alan bir başka sicil kaydında ise elma narhı söz konusu edilmektedir. "Oldur ki, elmanın vukıyyesin 3'er sîm-i cedîd-i Hânî'ye bey'

⁷⁸ KKSD, nr. 30, vr. 149a.

⁷⁹ KKSD, nr. 31, vr. Ön kapak iç yüzü.

⁸⁰ KKSD, nr. 31, vr. 76b.

olunmasına ruhsat verildiği bi't-talep kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Ali el-Nâib, İbrahim el-Muhtesib, Kürd Ali."⁸¹

Aynı defterde yukarıda adı geçen ürünler dışında fındık, soğan ve armut konusunda da râyiç satış bedelleri saptanmıştır. Cilt arka kapak iç yüzüne yapışık olan sayfada yer alan sicil kayıtlarında taze fındığın vukıyyesinin 4 akçe, soğanın vukıyyesi 7 akçe, armudun 4 akçe, elmanın 3-4 akçe olduğu, ayrıca 5 ekmekçi dükkânının bulunduğu kayıtlıdır.⁸²

Aşağıda verdiğimiz sicil örneği, ticaret ve gemi taşımacılığında aktif rol üstlenen grupları ve bunlar arasındaki anlaşmazlığın nasıl dava konusu olduğu hususunda bizleri aydınlatmaktadır.⁸³

Varak 16a'da yer alan üçüncü sicil kaydı, Karadeniz'in Kırım bölgesinden Anadolu'ya taşınan tuz ve navlun davasına ilişkin olup, ayrıntılan sicilde şöyledir: "Oldur ki, Felemoz nâm Acem mahfel-i kazâda Trabzonlu el-Hâc Mehmed nâm reis muhızırında tahfîr-i keftâr idüp, 'Mezbûr reis seffinesine 4002 kile tuz yükledim, 400 gurus navl-ı icâreye tutdum, işbu reis el-Hâc Mehmed'de tuz akçem vardır, talep ederim' dedikte, ani's-suâl mezbûr el-Hâc Mehmed cevaba mütesaddî olup, 'Senin 4200 kile tuzunu vekîlin olan el-Hâc Ali nâm kimesneye bi't-temâm teslim eyledim, kendinin mektubuyla' dedikte, ani's-suâl ve'l-inkâr ve istîşhad tahfîren fî evâsıt-ı mâh-ı Ramazan sene 1107. Şuhûdu'l-hâl"⁸⁴

Defter 32

Ciltsiz olan bu defter 78 varaktır. Kim tarafından tutulduğu ve hangi kadı dönemine ait olduğu belli değildir.

Varak 1a'da yer alan ilk sicil kaydı, kaybolan bir şahsa babasının ölümü sonrasında miras kalan mal varlığının ne şekilde ve kimler tarafından korunduğunu açıklamaktadır: "Oldur ki, Süleyman b. Mehmed İldiş nâm kimesne mefkud olup hîn-i fikdânda babası müteveffâtından 8 firengi ayarında sikkeyi hüdâvendigâr ile mualllem zeb-i hâlis ve 1 esedî gurus kist isabet idüp, Âişe bint Mehmed Şah Sofu yedlerinde metrûk ve mahfûz iken, taraf-ı şer'den ahz ve kabz olunduğu kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Mustafa Efendi, Mehmed Efendi, Aldülfettâh Efendi el-Ma'rûf, Şakir Efendi, Abdi Efendi, Abdülaziz Efendi, Abdullah Efendi."⁸⁵ Tarihsiz.

⁸¹ KKSD, nr. 31, vr. 76b.

⁸² KKSD, nr. 31, vr. arka kapak içyüzü.

⁸³ KKSD, nr. 31, vr. 16a.

⁸⁴ KKSD, nr. 31, vr. 16a.

⁸⁵ KKSD, nr. 32, vr. 1a.

İkinci varak başında yer alan sicil kaydının tarihi "tahrîran fî mâh-ı Zilhicce sene 1108"dir. İkinci sicilin tarihi de aynıdır.

78. varakta çeşitli konulara ilişkin hesaplar yer almaktadır. Varak 77a'da ise "Timur Molla b. Abdüsselâm'ın muhalledât kaydı" bulunmakta, ancak tarih belirtilmemektedir. Varak 76b'de yer alan son sicil kaydı, ölen Timur Molla'nın eşi Asiye'nin açmış olduğu tereke davasında bir başka erkeği vekil olarak tayin etmesini vermektedir: "Oldur ki, merhum Şah Timur Molla'nın zevce-i metrûkesi Asiye bint Arslan tarafından zevci müteveffâ Şah Timur Molla terekkesinden hisse-i şer'iyesini ve terekede olan dâvaya Molla Abdülbâki b. İbrahim ve Hüseyin b. Ömer Hoca şهادetleriyle el-Hâc Abdullah Efendi'nin vekâleti sübûtu kayd-şüd. Tahrîren fî evâsıt-ı Cemâziyelevvel sene 1109."⁸⁶

Defter 33

Ciltsiz olan sicil defteri 100 varaktan oluşmaktadır. Kim tarafından ve hangi kadı döneminde tutulduğu belli değildir. Defterin baş tarafında kimi sayfalar kopmuş olabilir.

Mevcut haliyle ilk varaktaki birinci sicil kaydı borç ikrarını konu edinmekte olup, şöyledir: "Oldur ki, Timur Gazi nâm kimesne Ali Kethüdâ üzerine 98 akçe dava idüp, ani's-suâl ve ani't-tasdik edâsıyla hüküm-şüd. Şuhûdu'l-hâl Mahmud Efendi, Abdülfettâh, Mutedi Çelebi." Tarihsiz.⁸⁷ Varak 1b'deki ilk sicil kaydı ile bunu takip eden 4. ve 6. sicil kayıtlarının tarihi "fî yevmi's-sâmin min Zilhicce sene 1109" dur. Bu sayfadaki diğer sicillerde tarih belirtilmemiştir.

Defterin 100b varağında yer alan, sondan bir önceki sicil kaydı, alacak davasını konu edinmektedir: "Oldur ki, Mahalle-i Karasu mahallâtından olup, es-Seyyid Hasan ... mahallesi sükkânından Feyzullah Çelebi el-Hâc Âşir mahfel-i kazada Acem Mahallesi sükkânından Mustafa b. Şaban Dede muvâcehesinde üzerine dava idüp, işbu Mustafa'dan aldığım cirid atını Ahmed Çelebi b. Şeyh Abdullah Efendi'ye 30 guraşa bey' itdim idi. Mezbûr Ahmed'den müstehak zuhur idüp, hüküm şer'le."⁸⁸ Şuhûdu'l-hal ve tarih yok. 100. varakta bulunan sicillerde tarih kaydı belirtilmemiştir. Defterde bulunan son tarih kaydı, varak 99b'deki 5. sicilde olup, "fî işrîn-ı mâh-ı Zilkade sene 1110."

⁸⁶ KKSD, nr. 32, vr. 76b.

⁸⁷ KKSD, nr. 33, vr. 1a.

⁸⁸ KKSD, nr. 33, vr. 100b.

Defter 34

Meşin ciltli olup 113 varaktır. Ön kapak dış yüzüne kazılmak suretiyle "1110-1112" yılları kaydedilmiştir. Varak 1b'nin başında; "Kad vukiat hâzihi's-sükûk eş-şer'îye ve sicillât el-mer'îye fi nevbet-i el-Âlim el-Fâzil el-Kâdî bi'l-asker ve fi asr-ı saltanat-ı el-Hâc Selim Giray Han b. Bahadır Giray Han"⁸⁹ kaydı yer almaktadır.

Varak 1b'de yer alan ilk sicil kaydı, borcun emanete teslimini konu edinmektedir: "Kaplan'ın, Lütfullah'ın üzerinde olan 1052 akçesini zi-emanet mahkemede teslim kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Seyyid Gazi Efendi el-marûf, Mehmed Can Efendi, el-Hâc Mustafa, el-Hâc Yahya, Sâlih Çelebi, Derviş el-Muhzır."⁹⁰ Tarihsiz. Tarihi belli olan ilk sicil kaydı defterin 7. varağının başında olup, "tahrîran fi selh-i âhir-i Rebiülâhir sene 1110" kaydını taşımaktadır.

Varak 113b'de bulunan son sicil kaydı şöyledir: "Oldur ki, mezbûr Abdülmennân'ın (Ali Can Bek'in) gözüne her nereden olursa deyüp Derviş Odabaşı nâm kimesne mahfel-i kazada, 'işbu Ali Can Bek bir âhar yere gitmeyeceğine kefil-i bin-nefs olduğu kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Abdülfettâh Efendi, Mustafa Dede, Kantimur Mirzan b. Hüseyin Gazi Ağa, İbrahim Efendi b. Damat Efendi, Derviş el-Muhzır ve gayruhum."⁹¹

Defterde yer alan en son tarih kaydı varak 113b'nin son sicilinde bulunmakta olup, "tahrîran fi Muharrem, sene 1112" tarihini taşımaktadır.

Defter 35

Ciltsiz olan bu defter 71 varaktır. Defterin kim tarafından ve hangi kadı döneminde tutulduğu bilinmemektedir. Diğer taraftan, 71. varağın arka kısmında, "İşbu sakda, ben Molla İlyas rü'yet idüp, Baydar hizmetine dair hüccet ve yafta dair bir şey bulamadım" kaydı bulunmaktadır. Defterin cildi olmadığı için, muhtemelen baş taraftan birkaç sayfa kopmuştur.

Mevcut haliyle varak 1a'da yer alan 3. sicil kaydı bir şiddet ve darp davası olup, böyle bir davanın hangi süreçten geçtiğini anlamak bakımından oldukça anlamlı gözükmektedir. Davacının iddiasını ispat edememesi üzerine, dayalı şahsa yemin ettirilmiş, yeminden sonra da inkârın devam etmesi üzerine, davalının saliverilmesine tek celsede karar verilmiş olmalıdır: "Oldur ki,

⁸⁹ KKSD, nr. 34, vr. 1b.

⁹⁰ KKSD, nr. 34, vr. 1b.

⁹¹ KKSD, nr. 34, vr. 113b.

Kaza-i Bonyak'dan Karye-i Önkete'den Osman b. Ebû Bekir nâm kimesne meclis-i şer'de yine karye-i mezbûrdan Seyyid Molla b. Bilâl Dede muhızırında üzerine takrîr-i dâvâ idüp, 'İşbu Seyyid Molla nâ-hak yerde ... bıçak ile ... Sual olunup, ihkâk olunmak murâdıdır' diyecek, ani's-sual ve'l-inkâr ve'l-istizân ve'l-acz ani'l-beyyine ve istihlâf ve'l-hulf ma-ba'd halâsıyla hüküm kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Merdân Efendi, Kethüdâ-yı ahur-ı sâbıka."⁹² Tarih-siz. Varak 1a'da bulunan ikinci sicil kayıtlarının tarihi, "Mah-ı Safer, sene 1112" olarak verilmiştir.

Varak 70b'de bulunan ilk sicil kaydı bir nafaka tayini davası olup şöyledir: "Oldur ki, Kobazı sakinelerinden Alimcan bint Hüseyin tarafından vekâleten Ahmed b. Devlet Gâzî Efendi meclis-i şer'de hazır olup, 'Mezbûre Alimcan'ın zevci Aslan Bey b. Zorbey iki-üç seneden berü gâib olup, zevcesi için cins-i nafakadan bir şey terk etmeyüp, şimdiki halde maişetden muzâyakası olmak hasebiyle zevci gâib üzerine nafaka-i mislini kibel-i şer'den farz ve takdir ve hîn-i zaferde zevci üzerine rücû' üzere istidâne ile emr olunmasını talep ederim' dedikte, mezbûre Alimcan kibel-i şer'de zevci gâibi cins-i nafakadan bir şey terk etmediğine istihlâf olunup, hulf etdiği sikanın ihbârıyla sübûtundan sonra, zeyl-i kitapta mestûru'l-esâmî marifetiyle mezbûre Alimcan'a yevmiye nafaka ve ... için 3'er sîm-i cedîd-i Hânî taraf-ı şer'den farz ve takdir olunup, vakt-i zuhûretde istidâne ve vakt-i zaferde zevci üzerine rücû' ile emr olunup, sûreti bi't-talep ketb ve imlâ olunup, yed-i tâlibe def' olundu. Lede'l-hâce kâşif mâ-cerâ kayd-şüd. Hurrîre fi'l-yevmi's-sâmin min şehri Şevval, sene 1108."⁹³ Defterin 71. varagında yer alan son sicil kaydının tarihi, "Mah-ı Ramazan, sene 1114"tür.

Defter 36

Meşin ciltli olan defter 96 varaktır. Ön ve arka cilt kapak iç yüzlerine yapışık olan sayfalarda çeşitli muhalledât kayıtları ile sicil örnekleri bulunmaktadır. Defterin kim tarafından ve hangi kadı döneminde tutulduğu bilinmemektedir.

Varak 1a'da yer alan üçüncü sicil kaydı, bir borç ödemesinin tecilini konu edinmektedir. Bir Ermeninin Kıptî bir şahıstan olan alacağı dava konusu yapılmış, borcunu kabul eden davalı Kıptî, ödeme yapabilmesi için süre talebinde bulunmuş ve bu talep üç günle sınırlandırılmıştır: "Oldur ki, Erminan

⁹² KKSD, nr. 35, vr. 1a.

⁹³ KKSD, nr. 35, vr. 70b.

mahallesi sükkânından Karaca Veled Galos mahfel-i kazada tâife-i Kıptîyândan Receb nâm Kıptî muvâcehesinde üzerine dâvâ idüp, 'İşbu Receb Kıptîye babam bir ... guruşa bey' etmişdi. Babam mürd olduktan sonra 7 gu- ruş 15 akçeyi aldım, 300 akçem kaldı. Aliverilmek matlûbumdur' dedikte, ani's-suâl ve'l-itarâf edâsıyla emr olundukda, Kıptî mezbûr istimhâl edecek, tarih-i kitâbdan üç gün hulûlüne tecil. Karaca merkûm rıza verdiği kayd-şüd. Fî yevmi's-sâdis aşere min Rebiülâhir sene 1113. Şuhûdu'l-hâl Mustafa Efendi Türbedâr, Zekeriya b. Yahya, Sadullah b. el-Hâc Abdullah ve gayru- hum."⁹⁴ Söz konusu kayıtta dava edilen borcun ödenmesi için belirli bir süre verilmesi borçlar hukuku tarihi açısından araştırılmaya değer bir husustur. Öte yandan benzeri bir çok kayıtta rastlanan, tarafların dinleri farklı olsa da şahitlerin büyük bir çoğunlukla müslüman olması tartışılması gereken bir başka noktaya işaret etmektedir.

Varak 9b'de yer alan son sicil kaydı, Yahudi bir erkeğin eşinin Müslüman olması sonucunda, kadının isim değiştirmesi ve eski eşinden olan mehrinden geri kalan miktarının mahkeme aracılığı ile tahsilini konu edinmektedir. Bu sicil hem Kırım'da din değiştirme olaylarına hem de Müslümanların yanısıra Yahudilerin de evlenme akdinde erkeğe mehr verme borcu yüklediği gerçeği- ne işaret etmektedir: "Oldur ki, eski Kırım sükkânından olup, tarih-i 10 ay mukaddem kalede Dikici Yako nâm Yahudi'nin zevcesi iken şeref-i İslâm ile müşerreffe asıl Yahudi ismi Sara iken Rahime tesmiye olunan hatunun zevci Yako el-mezbûr zimmetinde mehrindeñ bâkî 500 akçesi mahkemede emanet olup, mahmiye-i Karasu sükkânından Göncü Şaban Sofuyla irsâli kayd-şüd. Fî evâil-i Zilkade sene 1113. Şuhûdu'l-hâl Hüseyin Efendi, el-Hâc Abdullah, Murtaza Çelebi, Mustafa Çelebi."⁹⁵ Defterin daha önceki sayfalarında 1114 ve 1115 yıllarına ait sicil kayıtları da bulunmaktadır.

Defter 37

Meşin ciltli olup 79 varaktır. Kim tarafından tutulduğu ve hangi kadı dönemine ait olduğu belirtilmemektedir. Varak 79a'da yer alan ilk sicil kay- dına göre, bu defterin Ebüssuûd isimli bir kadı döneminde tutulduğu ve fakat defteri tutanın mezkur Ebüssuûd'un nâibi ya da vekili olduğu anlaşılma- ktadır. Nitekim 38 numaralı defterin başındaki açıklamalar da bunu teyit et- mektedir.

⁹⁴ KKSD, nr. 36, vr. 1a.

⁹⁵ KKSD, nr. 36, vr. 96b.

Varak 1a'da yer alan ilk sicil kaydı tarihi "evâsıt-ı Rebi'ülevvel sene 1015" olarak verilmiştir. Aynı varaktaki ikinci sicil kaydı bir yaralama davası olup, davalı tarafın bir Kıptî olması, Kırım'da sosyal kurallara uymayan ve toplumsal düzeni zedeleyici davranışlarda bulunan bireylerin söz konusu grup arasında fazlaca bulunabileceğini ortaya koymaktadır: "Oldur ki, Hüseyin Bölükbaşı Mahallesi'nde Mehmed b. Boz Ali meclis-i şer'de tâife-i Kıptî-yândan Kurt Ali b. Hüseyin nâm Emred Kıptî muhızırında üzerine dâvâ ve takrîr-i kelâm idüp, merkûm Kurt Ali, 'Dünkü gün bıçak ile muayene olunan sol küreğim altından darb idüp, cerh eyledi. Sual olunup takrîri zabt olunması muradımdır' dedikte, ani's-suâl merkûm Kurt Ali cevabında: 'Beni rencide eyledi, üzerime su dökmek kasdında iken, ben dahi bıçak ile kendimi def ederken, bıçağım mahall-i merkûma isâbet eyledi, cerh-i merkûm benim fiilimden olduğu sahihdir deyu ... ikrâr ve itirâf eylediği maa't-taleb kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Mustafa Efendi, Seyyid Ali Efendi, Ramazan Kapucu, Resul b. Boz Ali."⁹⁶

Hangi hallerde kamu davası açıldığı, davacının talebi olmasa dahi suçunu itiraf eden şahsın cezalandırılmasının hangi koşullara bağlı olduğu söz konusu sicillerdeki yargılama sürecinde pek de sarîh olarak verilmemektedir. Diğer taraftan, açılan davalardan hangisinin bir ceza davası, hangisinin ise tespit davası olduğu bilinmemektedir.

Varak 79a'da yer alan ilk sicil kaydı kazaskerin bir Zimmîye olan borcunu ödemediğini, alacaklı şahsın da bunu teyit ettiğine ilişkin açıklamayı içermektedir: "Oldur ki, Saâdetlü Efendimiz Kazasker Ebüssuûd Efendi Hazretlerinin Kefevî Ruzman oğlu dimekle meşhur olan nâm Zimmî için hukuk-ı müteferrikadan bilcümle medyûn oldukları 163 esedî gurus deyn vâcibü'l-edâsının bir cümle zolata olmak üzere, meclis-i şer'de Zimmî-i merkûm yedine teslim ve ikbâz idüp, teberru-i zimmet eylediklerinde Zimmî-i merkûm dahi meblağ-ı merkûmu ahz ve istifâ-i hak eylemekle, ma vaka'a bi't-taleb kayd-şüd. Fî yevmi's-sâlis min Şaban sene 1115. Şuhûdu'l-hâl Yahya Efendi b. Abdülgafûr Efendi, Abdürrahim Efendi, Ebû Mesud Efendi, Ali Bey b. Mustafa Ağa, Abdülcelil Çelebi b. Abdullah Efendi, Mustafa Efendi b. Ramazan Seyyid Mehmed Osman el-Maruf."⁹⁷

Sicil kayıtları arasında yer alan bu açıklama, Kırım başkadısı olan kazaskerin bireylerle olan borç-alacak işlemlerini kayıt altına aldığını gösteren önemli bir belge olduğu kadar, ilmiye zümresi mensubu olan bir kişinin Müslüman olmayan şahıslarla da ticarî ilişkiler içerisinde bulunduğunu göstermektedir.

⁹⁶ KKSD, nr. 37, vr. 1a.

⁹⁷ KKSD, nr. 37, vr. 79a.

Defter 38

Meşin ciltli olan bu defter 61 varaktır. Ön kapak iç yüzüne yapıştırılmış bir sayfa bulunmaktadır. Varak 1b'nin başında, "Bismillâhirrahmânirrahîm ve bihî nesta'in, Faziletlü Ebüssuûd Efendi'nin sicil-i sâñsîdir ki 14 mürûrunda hükûmeti tâm olup, ba'de Faziletlü Seyyid Abdurrahman Efendi bed' eylemiştir"⁹⁸ kaydı bulunmaktadır. Daha önceki sicillerin açıklama ve kayıt örnekleriyle karşılaştırıldığında, defterlerin uzman kişilerce, daha sofistike bir şekilde tutulmaya başlandığı, defterlerin tanzimi ve sicillerin kaydedilmesinde belirli bir usul, şekil ve yöntemin geliştirilmeye başlandığı gözlemlenmektedir.

Varak 1a'daki açıklamanın devamında, "Şevketlü Selim Giray Han Hazretlerinin Silivri nâibi olan Mustafa Efendi imzasıyla mûmzâ ve mahtûm olan vakıfnâmesinin suretidir ki, beyân olunur"⁹⁹ diye başlayan ilk sicil yer almaktadır.

Üçüncü varağın başında biten söz konusu vakıf kaydının tarihi bulunmamaktadır. Defterde tarihi belirtilmiş olan ilk sicil kaydı varak 4b'de olup, "evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1116" tarihlidir.

Vakıfnâme'den sonra, varak 4b'de yer alan ilk sicil kaydı kazasker diye nitelendirilen kadı'nın Bazirgân Yahudi'ye borç ödemesini konu edinmektedir: "Faziletlü Kazasker Efendi Hazretleri, Bazirgân olan Yasef Yahudi'ye muhasebelerini görüb, eşya-i emtiâ bahâsından zimmetlerinde 24306 akçe zuhûr eylemeğın, inde's-şer' inkâd ve Yahudi-i merkûma teslim ve ol dahi ahz ve kabz eylediğinden sonra, ma vaka'a kayd-şüd. Fî nısfı Cemâziyelevvel sene 1116. Şuhûdu'l-hâl Yahya Efendi, Ali Efendi nâib-i sâbık, Abdülhâlik Efendi an-Karasu, el-Hâc Abdullah Efendi, Seyyid Osman tahrîr-i hurûf."¹⁰⁰

Varak 1a'daki kayıtlar, kitap ya da kütüphanelerin kimlere, hangi kurumlara ait oldukları ve nasıl kullanıldıklarını açıklayan sicillere örnek teşkil etmektedir: "Kazasker-i Sâbık Seyyid Ebüssuûd Efendi yedinde olan kütüb-i Hânî'den bu hakîrin yediyle haliyen Kazasker Efendi Hazretlerine teslim olunan kitaplar budur ki: 1. *Tefsîr-i Kebîr ve Ahkâm-ı Stğar* (...)" Liste 15 kitabı ihtiva etmektedir.¹⁰¹

⁹⁸ KKSD, nr. 38, vr. 1b.

⁹⁹ KKSD, nr. 38, vr. 1b.

¹⁰⁰ KKSD, nr. 38, vr. 4b.

¹⁰¹ KKSD, nr. 38, vr. 1a.

Varak 61b'de bulunan son sicil kaydı bir muhallelât örneğidir. Bir sonraki sicil de, Kırım Han Ailesi mensuplarından bir kişinin muhallelât taksimatı dava konusu edilmektedir. Dava konusu olan muhallelât arasında yer alan eşya türleri ve değerleri "akçe" olarak belirtilmiştir: "Müteveffâ-yı mezbûrun metrûkatından olmak za'miyle sebt ve defter olub, ba'de mezbûre Devlet Sultan'ın mülk-i mahsûsu olduğu müteveffâ-yı mezbûrun vakt-i sıhhatinde ikrânıyla sübût bulub, mezbûre Devlet Sultan'ın dava ve talebiyle terekeden ifrâz olunduğu eşyâdır ki beyan olunur: 1 çift altın küpe, kıymeti 3600 akçe; murassâ istefan, kıymeti 5000 akçe; harîr duhan kâsesi, adet 9, kıymeti 450; nakışlı makren, adet 90, kıymet 2700 akçe. Evâhir-i Safer 1117."¹⁰²

Varak 10b'de görevi yeni üstlenen kadı Seyyid Abdurrahman dönemine ait sicil kayıtları bulunmaktadır.

Defter 39

Defter meşin ciltli olup 89 varaktır. Ön ve arka kapak iç yüzlerine yapıştırılmış olan sayfalarda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Varak 1a'nın başında; "Allahümme yâ müfettihü'l-ebvâb iftah lena hayrel-bâb, kad zuyyile hâzihi'l-harita el-mer'ie fi zamân-ı Gâzî Giray Han ... ve fi nevbet-i Şeyhi İbrahim bi-kaza-i Karasu... Rabbi yessir velâ tû'assir ..., Âmin" ifadesi yer almaktadır. Devamında ise: "hâzihi'l-harîta el-şeriye ve'l-kaza bi'l-mer'ie fi gurre-i Zilhicce 1119" ibaresi bulunmaktadır.

Varak 1a'daki ilk sicil kaydı: "Mahalle-i el-Hâc Âşir sükkânından Kara Ahmed b. Kara Mustafa nâm kimesne meclis-i şer'a Ramazan ... ilhâr ve nafaka ve kesûd ... olunması matlubûmdur dedikte, Müslümanlar bu fakîr-i mezbûra 3'er sîm-i cedîd-i hânî râiç fi'l-vakit farz ve takdir olunduğu kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl eş-Şeyh Ebûbekir Efendi, Devlet Gabir ve Süleyman Ağa."¹⁰³

Varak 1a'da yer alan diğer siciller ile 2. ve 3. varakta bulunan sicillerin kayıt tarihleri Zilhicce 1116 olarak verilmiştir.

Yukarıda kaydedilmiş olan sicilde, çevresinde bulunan yoksul insanlara, diğer varlıklı kişilerin nafaka bağlaması gerektiğini düşünerek mahkemeye başvuran duyarlı bireylerin varlığına iyi bir örnek teşkil ettiği gibi, aşağıdaki sicil ise bunun tam tersi bir özellik taşıyan bir şahsiyetin konumunu ortaya koymaktadır. Bir erkek, bir başka erkeğin zorla kendisiyle ilişkide bulunduğunu

¹⁰² KKSD, nr. 38, vr. 61b.

¹⁰³ KKSD, nr. 39, vr. 1a.

ve bu konuda şahitleri olduğunu belirterek söz konusu şahıs hakkında davacı olmakta ve cezalandırılmasını talep etmektedir. Varak 89b'de yer alan son sicil kaydı "livâta" ilişkisini dava konusu yapmakta olup ayrıntıları şöyledir: "Oldur ki, Tokcan kimesne meclis-i şer'e Ali Beşe b. Abdullah nâm kimesneyi ihzâr idüp, 'İşbu Ali, beni livâta eyledi, suâl olunsun' dedikte, ani's-suâl ve'l-inkâr, ve'l-istihâd beyyinem vardır ve ityân-ı beyyineye tavakkuf olunup, kararı havf olunduğundan yedine teslim kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Abdurrahim Ağa, Molla Eşref Efendi, Ahmed Çavuş, Mustafa Beşe el-Muhtesib ve gayruhum."¹⁰⁴

Varak 89b'de bulunan ilk sicil kaydı tarihi, "evâil-i Rebîülâhir 1118"dir.

Defter 40

Defter meşin ciltli olup 57 varaktır. Defterin cilt kapağı dış yüzüne, "sakk-ı dîn-i İslâm Efendi, sene 1117" ibaresi kazılmıştır.

Varak 1a'nın başında, Besmele ve devamında, "Rabbi yessir vela tü'assir, Rabbi temim bi'l-hayr" ibaresi yer almaktadır. Varak 1b'de ise, "Kad vuki'at hâzihi'l-ceride ... bi'n-nevbet-i Ahmed b. Ali el-Kâdî Bahçesaray ve fi saltanat-ı Gazi Giray Hân b. Selim Giray Han. Hurrirre fi 20 Cemâziyelevvel sene 1018. Ahmed mührü" ile başlamaktadır.

Varak 1b'deki ilk sicil kaydı, Kale Yahudileri arasındaki borç-alacak davasını konu edinmekte olup şöyledir: "Kale-i Yahudiyân sükkânından Şölme veled-i İsak meclis-i şer'de zimmîyandan kuyumcu Yasef veled-i Kirgor muhızırında takrîr-i dâvâ idüp, 'İşbu Yasef zimmî zimmetinde 1480 akçe hakkım olup, talep ve ahz ederim dedikte, matal ve imtina ediyor, suâl olunsun dedikte', ani's-suâl ve'l-ikrâr ve'l-emr bi'l-edâ-i meblâğ-ı merkûme, Seyf b. Abdullah kefil bi'l-mâl olup, ba'de nızâ ve kabûl târîh-i kitâb gününden üç gün cuma günü dâhil mahkemeden Seyf el-mezbûr meblâğ-ı merkûmu edâ ve teslim edeceği kayd-şüd. Hurrira zâlîke 22 Cemâziyelevvel sene 1118. Teslim 1360 akçe. Şuhûdu'l-hâl Şâkir Efendi el-Ma'rûf, Kerim Molla Nâib-i Nâhiye, Sâlih Çelebi Muhtesib-i sâbık, Gul Ahmed Çelebi, Şeyh Abdülbâki, Cantimur el-Muhzır ve gayruhum."¹⁰⁵ Sicilde ayrıntılı bir şekilde yer aldığı gibi, bir Yahudi'nin zimmî bir kişiden olan alacağına karşılık bir Müslümanın kefil olması ve bu kefâlete binaen borcunu ikrar eden zimmînin borcun üç

¹⁰⁴ KKSD, nr. 39, vr. 89b.

¹⁰⁵ KKSD, nr. 40, vr. 1b.

gün içerisinde ödenmesi koşuluyla vekâletle serbest bırakılması ve bu davada şahitlik yapan şahısların tamamının Müslüman olması, Kırım'ın Bahçesaray gibi kozmopolit bir nüfusa sahip ve aynı zamanında bir kültür ve ticaret merkezi olan bir yerleşim birimindeki insanî ve sosyal ilişkileri açıklaması bakımından oldukça ilginç bir örnek olarak kabul edilebilir.

Varak 57b'de yer alan son iki sicil kaydından biri Acem kökenli iki kişi arasında karz olarak nitelendirilen borç-alacak konusunu irdelemektedir: "Oldur ki, tâife-i Acemden Malkis veled-i Oirekos meclis-i şer'de Acem Atacan veled-i Bogos üzerine dava idüp, 'İşbu Atacan'a 3140 akçe karz verdim, talep ederim' diyecek, ani's-suâl ve'l-ikrâr ve'l-emr bi'l-edâ, ba'de't-tevfiz havâleye verilüb, ba'de 41 te'cîli kayd-şüd. Fî 24 Rebi'ülevvel sene 1119. Şuhûdu'l-hâl el-Hâc Abdullah el-Bezzaz, Derviş el-Muhzır, Ramazan el-Muhzır."¹⁰⁶

Aynı varaktaki diğer sicil ise, karz olarak alınan bir paranın geri ödenmesi, baba-oğul arasında dava konusu edilmiştir: "Oldur ki, Pavalı Yahudi meclis-i şer'de oğlu Ananya Yahudi üzere cihet-i karzdan 1375 akçe ba'de'd-dâvâ ve'l-ikrâr Bof veled-i Sandon kefâletiyle 61 gün edâya te'cîl kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl el-mezbûrûn."¹⁰⁷

Her iki sicil örneğinde de borç olarak verilmiş belirli meblağın geri ödenmesi talep edilmektedir. Bu kayıtlarda davacı taraf borcu kabul etmekte; ancak borçların geri ödemesine 3140 akçelik tutar için 41 gün, 1375 akçe için de 61gün mehil öngörülmüştür. Söz konusu vadelerde, borç miktarının mı, yoksa taraflar arasındaki anlaşmanın mı esas alındığı hususu açık değildir. Bu konuda bir teamülün olup olmadığı da bilinmemektedir. Diğer taraftan, birinci olayda davacı ve davalıdan her ikisinin de Acem uyruklu yabancılar olması, ikinci olayda ise taraflardan her ikisinin Yahudi ve baba-oğul oluşu dikkat çekmektedir.

Defter 41

Defterin cilt kapağı kopmuştur. Birinci varak büyük ölçüde parçalanmış, sadece küçük bir parçası bulunmaktadır.

Varak 1b'nin başında, "Mehmed b. İbrahim ale'l-velâyet-i şer'îye el-müteallika ve fi vakt-i Giray Han b. Selim Giray Han. Kütibe el-vekayi' eş-şer'îye min nısfı el-Muharrem min sene 1119"¹⁰⁸ kaydı yer almaktadır. Varak 1b'deki

¹⁰⁶ KKSD, nr. 40, vr. 57b.

¹⁰⁷ KKSD, nr. 40, vr. 57b.

¹⁰⁸ KKSD, nr. 41, vr. 1b.

bu girişten sonra bir sicil kaydı bulunmakta; ancak sayfa yırtılmış olduğundan okunamamaktadır.

Varak 2a'da bulunan ilk sicil kaydı, satış yoluyla alınan bir eşyanın bedelinin ödenmemesi üzerine açılan bir tespit davası olup, borcun ödenmesine hükmedilmiştir: "Oldur ki, şehir-i Gaçi'den Hasan nâm kimesne mahfel-i kazâda Haratoklu Ömer Bekir nâm kimesneye alâ vechi'l-bey' teslim eylediği eşyânın inde's-şer' muhâsbesi görülüb ba'de'l-hesâb eş-şer'iyeye mezbûr Hasan'ın merkûm Ömer Bey zimmetinde 516 akçe hakkı sâbîit ve mukarrer olub edâ ile emr olunduğunda edâya teahhüdü bi't-taleb kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl es-Seyyid Abdülvehhâb Çelebi, Kasab el-Muhzır."¹⁰⁹

Defterin 2b varağında ilk sicil kaydı tarihi "evâhir-i Safer sene 1119" dur.

Satılan emtia ve eşya fiyatlarının mahkeme kanalıyla tespit edilerek alacak miktarının kaydedilmesi, daha sonra davalı tarafın ödemeyi yapacağına dair taahhütte bulunması kimi davaların sadece borcun ya da borç miktarının tespitine yönelik olduğunu, diğer kimi davaların ise tespit ve ödemeyi birlikte ihtiva ettiğini göstermektedir.

Defterin 96b varağında yer alan son sicil kaydı, borç olarak verilen belirli meblağ karşılığında alınan faizin bir bölümüyle mal sahibinin eşi ve çocuklarına nafaka bağlanmasını konu edinmektedir. "Merkûm Hâce Devrek zimmetinde olan meblağ-ı merkûmun 1120 senesinin şehir-i Ramazan'ı gâyetine değin işlenmiş faizi 3100 akçe zimmi-i merkûmun oğlu Nurbek ve damadı Baya zimmi yedlerinden ahz olunup, meblağ-ı merkûmdan 1800 akçesi ifrâz olunup 1120 senesinin şehir-i Şa'bân'ının ibtidâsından 21 Muharrem'inin âhîrine dek mezbûr Mustafa ve merkûm Âişe'nin nafakaları için hisseleri ve vâlideleri yedlerine inde's-şer teslim-şüd. Fi'l-yevmi's-sâni ve işrîn, sene 1120. Şuhûdu'l-hâl Sâlih Efendi b. Ahmed Efendi, Bulgananlı Zihni Çelebi b. el-Hâc Mehmed, Hasan b. Abdullah ve gayruhum."¹¹⁰

Defter 42

Meşin ciltli olan bu defter 98 varaktır. Ön ve arka kapak iç yüzlerine birer sayfa yapıştırılmış, sadece arka kapak iç yüzüne yapışık sayfada bir sicil kaydı bulunmaktadır.

¹⁰⁹ KKSD, nr. 41, vr. 2a.

¹¹⁰ KKSD, nr. 41, vr. 96b.

Varak 1b'nin başında, "Besmele ve bihî nestaîn. Bedeet bi hamdillâhi Teâlâ ve bi's-salât ala nebiyyihî Muhammed ve âlihi ve ashâbihi ecma'în. Alâ tahrîri'l-vekayi' eş-şer'iyeye bi'l-işaret-i el-Âlim el-Âmil Fâzıl Kâmil Mehmed b. İbrahim el-Kâdî bi'l-âsker fi vakt-i Giray Han b. Selim Han. Hurrîre fi gurre-i Muharrem, sene 1121"¹¹¹ kaydı bulunmaktadır. Ancak bu girişten sonra yer alan sicil kaydı tarihi "fi Zilhicce sene 1120"dir. Müteakip varaktaki sicil kayıtlarının tarihi de "Zilhicce 1120"dir.¹¹²

Varak 2b'deki dördüncü sicil kaydı Gözleve Büyük Camii eski müteveli heyetinin söz konusu kuruma ait üzerlerinde bulunan paranın, yeni oluşturulan müteveli heyetine devrine ilişkindir. "Oldur ki, Mahmiye-i Gözleve'de Câmî-i Kebîr'in müteveli-i sâbık Abdullah Çelebi mahfel-i kazada müteveli-i cedîd Ömer Efendi muhızırında takrîr-i kelâm idüp, 'câmî-i mezbûrun metrûkasının vezâiflerinden zâid mâl-ı vakıftan yedinde mevcut olan 2370 akçeyi mezbûr Ömer Ağa'nın yedine teslim murâd etdim' deyü meblâğ-ı mezbûr inde's-şer' inkâd ve teslîm eylediğimde ol dahi meblâğ-ı mezbûru ahz ve kabz eylediği kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Abdülaziz Efendi, Mehmed Can Efendi, el-Hâc Mustafa Çelebi, Akmescidli İbrahim b. Faik, Kefevî Said Efendi, Gözleveli Mehmed Biraderi ve gayruhum."¹¹³ Vakıf müteveli heyetlerinin halef-selef arasındaki devir teslim işlemleri yanında vakfa ait menkul değerlerin devir işlemlerinin de mahkemede şahitler huzurunda kayda geçirilmesi, sicillerin âdeta birer kamu belleği olduğu düşüncesini çağrıştırmaktadır.

Varak 98b'deki son sicil kaydı, Kaplan isimli bir erkek tarafından yaralanmış olan Mustafa ve Aytemir adlı kişilerin, sırasıyla 250 ve 300 akçe karşılığında sulh olup davadan feragat edebileceklerini beyan etmektedir: "Mustafa b. Mehmed, Aytemir Ahmed Can mecrûh olup, mahfel-i kazada cârihi Kaplan ... yı mezbûr Mustafa, '250 akçe ile davadan ibrâ ve iskât olurum' ve mezbûr Aytemir dahî, '300 akçe ile davâdan ibrâ iskât olurum' deyü ikrarları kayd-şüd olundu. Şuhûdu'l-hâl Aliş Efendi an Gözleve, Mehmed Efendi b. Mustafa Çelebi, Ali Ağa b. Hâfız, Yusuf Çelebi b. Hâfız Efendi."¹¹⁴ Bu sicilde tarih bulunmamaktadır. Ancak varak 98a'da yer alan son sicil kaydının tarihi "fi Rebiülâhir sene 1123" olarak belirtilmiştir.¹¹⁵ Kaplan isimli bir kişi tarafından yaralanmış olan şahıslardan birinin 250 ve diğerinin 300 akçe

¹¹¹ KKSD, nr. 42, vr. 1b.

¹¹² KKSD, nr. 42, vr. 1b.

¹¹³ KKSD, nr. 42, vr. 2b.

¹¹⁴ KKSD, nr. 42, vr. 98b.

¹¹⁵ KKSD, nr. 42, vr. 98a.

karşılığında davadan vaz geçeceklerini bildirmeleri sonrasında, kamu davası için herhangi bir işlem yapıp yapılmadığı hususunda sicilde bir açıklık bulunmamaktadır. Muhtemelen kamu davası açılmamıştır.

Defterin arka kapağına yapışık olan sayfada kadı'nın özel muhasebesine ilişkin bir sicil yer almaktadır. Kadı'nın Zilhicce 1123 tarihinden itibaren altı ayda Mehmed isimli bir müteveliye 55 guruş borçlandığı anlaşılmaktadır. "Oldur ki, 1122 senesinin şehr-i Zilhiccesi guresinden 6 ay tamamında 55 guruş olmak üzere müteveli Mehmed Dede'de 50 guruş alınmıştır. 1 guruş evvelden deynimiz vardır. Be-hâsil Mehmed Dede el-mezbûra 56 guruş deynimiz vardır. İstifâ-i şüd. Hurrire Abdüsselâm el-Kâdî." ¹¹⁶ Sicil defterleri, kadınların özel yaşamı ve ticarî işlemleri açısından da önemli bir kaynaktır. Söz konusu işlemde, vakıf sermayesinin ihtiyaç sahipleri ve küçük işletmeciler için âdeta birer kreditor olarak işlev gördükleri anlaşılmaktadır. Bu ve benzeri işlemlerde, verilen kredi miktarları ile faiz oranları ve borç geri ödeme dönemleri hakkında bilgi edinme olanağı bulunmaktadır.

Defter 43

Meşin ciltli olan defter 115 varaktır. Ön ve arka kapak iç yüzlerine yapışık olan sayfalarda çeşitli hesap müsveddeleri ve değişik konulara ilişkin sicil örnekleri bulunmaktadır.

Varak 1a'nın başında, "Kad vuki'at hâzihi'l-ceride eş-şer'ie ve's-sukûk el-mer'ie fi nevbet-i Şeyh İbrahim el-Kâdî bi-Bahçesaray el-mahmiye fi saltanat-ı Gâzî Devlet Giray Hân b. Selim Giray Hân. Sene 1121" ibaresi bulunmaktadır.¹¹⁷

Varak 1a'nın başındaki ilk sicil kaydı, Ahmed isimli bir köylünün altı aydan beri sahipsiz bir dananın kendisinde bulunduğunu, bunun ne yapılması gerektiği konusunda kendisine yol gösterilmesi için mahkemeye başvurduğunu, ehl-i hibrenin toplanarak söz konusu dananın 70 akçe karşılığında adı geçen kişiye satılmasının uygun olduğuna karar verdiğini ve bu satışın gerçekleştiğini konu edinmektedir: "Karye-i Soyruşaında Ahmed nâm kimesne meclis-i şer'e nif hâzır olup, 'altı aydan beri yedimde bir erkek güver dana var, sahibi malum olmadığından tutarım. Muktezâ-yı şer' ne ise öyle ideriz' dedikde, ani'l-meşvere ma'a ehl-i hibre fi zeyli'l-halife bey' olunması enfa'

¹¹⁶ KKSD, nr. 42, vr. arka kapak iç yüzü.

¹¹⁷ KKSD, nr. 43, vr. 1a.

olduğundan, mezbûr kimesneler takviliyle 70 akçeye mezkûr Ahmed Bey'in kendine bey' olundukta, iştirâen kabûl ve semeni yedinde emâneten vaz' olunduğu kayd-şüd. Fî Ramazan, sene 1122. Şuhûdu'l-hâl Abdülfettâh Efendi, Fethullah Çelebi ve gayruhum."¹¹⁸

Varak 115b'de bulunan ilk sicil kaydı, küçük bir kızın ayağını yaralayan şahsın "âdil" bir nafaka ve bedel ödemesi gerektiği davasını konu edinir. "Karye-i Almaaziz'in Abdülkerim Sûfî b. Gâzî, Mehmed Abdülvelfî Dede'nin bint-i sağiri Cemile Ali'nin sağ ayağının sâk üzerine cerh eylediğinden mahfel-i kazâda ikrârıyla hükûmet-i adliyle nafaka ve ücret talebiyle hüküm kayd-şüd. Fî selh-i Zilhicce sene 1121. Şuhûdu'l-hâl Sadi Efendi, İslâm Efendi, Abdülhalim el-Muhtesib, Şah Mehmed Efendi ve gayruhum."¹¹⁹ Defterin daha önceki sayfalarında 1123 ve 1124 yıllarına ait sicil kayıtları da bulunmaktadır. Bu kaydın da gösterdiği gibi, gerek ceza ve gerek sulh davalarında, genellikle davalı tarafın ikrarı kadının karar ve hükmüne esas teşkil etmekte, inkârın söz konusu olduğu durumlarda ise yemine başvurulmakta ve nadiren davacı taraftan beyyine talep edilmektedir.

Defter 44

Meşin ciltli olan defter 98 varaktır. Ön cilt kapağının bir bölümü kopmuş olan bu defterin kapak iç yüzlerine yapıştırılmış sayfalarda çeşitli hesaplar bulunmaktadır.

Varak 1a'nın başında, besmele ile "Bedeet ketbu el-vekâyi' fî hâzihi'l-evrâk el-Hâc Abdülhalim b. el-Hâc Abdülkerim el-Kâdî bi'l-hamd fî zemen-i saâdet Giray Han b. Selim Giray Han"¹²⁰ ibaresi yazılıdır.

Varak 1a'da yer alan ilk sicil kaydı, bir alacak davasını konu edinmekte olup, alacağın bir bölümünün % 11 faizle verilmesine ilişkin yeni bir işlem başlatıldığını ortaya koymaktadır: "Oldur ki, karye-i Obazi'de İsmail Ağa zimmetinde Usta el-Hâc Bayramoğlu Mahmud'un babasından isabet eden 101 guruş hakkı olup, 21'i üzerine karz olmak üzere ibkâ ve 80 guruşu 10'u 11'e devr-i şer'i olduğu kayd-şüd. Fî evâsıt-ı Ramazan sene 1137. Şuhûdu'l-hâl Mehmed b. Bayram Gazi, Molla Sâlih, el-Hâc İslâm Efendi, Ali, Abdülveli, İslâm Sûfî, Gumlu Gazi Mehmed Molla."¹²¹

¹¹⁸ KKSD, nr. 45, vr. 1a.

¹¹⁹ KKSD, nr. 45, vr. 115b.

¹²⁰ KKSD, nr. 44, vr. 1a.

¹²¹ KKSD, nr. 44, vr. 1a.

Faiz oranlarının % 11 civarında olduğuna dair örnek, belirli bir şahsa karz yoluyla yapılan bir yardım faaliyeti yanında aynı zamanda faizle borç işlemi yapıldığını da açığa çıkarmaktadır.

Defterin 1b, 2 ve devamındaki varaklarında yer alan sicillerin yılı 1136 olarak verilmiştir.¹²² Fakat varak 9b'den itibaren sicil kayıtları "1123" yılıyla başlayıp devam etmektedir. Varak 9b'nin başında, "Vuki'at hâzihi'l-vekâyi' fi zemen-i Devlet Giray Hân b. Selim Giray Hân, sene 1123 fi evâsıt-ı Rebiülâhir" kaydı bulunmaktadır.¹²³

Defterin 96b - 98b varaklarında evâil-i Zilkade 1124 tarihli "el-Hâc Mehmed Efendi'nin muhallelât" kaydı bulunmaktadır. Defterin son tarafının tamamı muhallelât kaydıdır.

Defter 45

Meşin ciltli olan defter 58 varaktır. Ön ve arka kapak iç yüzlerine yapıştırılmış olan sayfalarda çeşitli hesaplar ile tek bir sicil kaydı bulunmaktadır. Varak 1b'nin başında, besmeleden sonra, "Bedeet ketbu'l-vekâyi' fi hâzihi'l-evrâk ... Hüve'l-Âlim el-Fâzil Abdullah b. eş-Şeyh Ahmed el-Kâdî bi'l-asker el-hanî ve fi zemen-i ... Han b. Selim Giray Han. Fî evâhir-i Şaban sene 1125"¹²⁴ açıklaması bulunmaktadır.

Defterin ön cilt kapağı içerisinde yer alan sicilde ölen bir kişinin mal varlığı arasında olan paranın bir Zimmî'de emanet olarak bulunduğu ve bunun "ikrâz" yoluyla bir başkasına devredildiğine ilişkin bir muamele konu edilmiştir. "Oldur ki, müteveffâ Ali Can'ın terekesinde Çelebioğlu Abdullah hissesine tayin olunan ma'rifet-i şer'le Acem Bayat Zimmî'nin yedinde emânet vaz' olunan nukûddan 470 guruşluk cedid zolatası Ahmed Efendizade Abdurrahman Çelebi'ye bi-hasebi'l-iktizâ ikrâz ve teslim olundukta, ol dahî meblâğ-ı merkûm 470 guruşluk cedid zolatayı ber-vech-i karz ve kabz eylediği bu mahalle beyan olundu. Gaflet olunmaya. 20 Rebiülâhir sene 1127."¹²⁵ Defterin başındaki girişten sonra ilk sicil kaydının tarihi Ramazan 1125 olarak verilmiştir.

Varak 58b'de yer alan sicil kaydı alacak-borç konusundadır: "Oldur ki, mâh-ı Recebi şerifin gurresinde el-Hâc Seyfullah, Akdar'dan 8400 akçe karz

¹²² KKSD, nr. 44, vr. 1b-9a.

¹²³ KKSD, nr. 44, vr. 9a.

¹²⁴ KKSD, nr. 45, vr. 1a.

¹²⁵ KKSD, nr. 45, vr. defterin ön cilt kapak iç yüzü.

alıp, Sâlih Çelebi'den 30'u merhum ... bint Bahadır Ağa'nın bedel-i haccı için Ali b. ... nâm kimesneye teslim olunduğu bu mahalle işaret olundu. Şuhûdu'l-hâl Halvetî Efendi, Seyyid Abdülvehhâb Efendi, Ali Molla, Abdülbâki, Halil ve gayruhum."¹²⁶ Bu sicil tarihsizdir. Defterin 56b varakında yer alan sicil "evâsıt-ı Cemâziyelevvel sene 1127" tarihiyle kayıtlıdır. Bundan sonraki sicillerde tarih bulunmamaktadır.

Defter 46

Meşin ciltli olan bu defter 130 varaktır. Kapak iç yüzlerine yapışık olan sayfalarda çeşitli sicil kayıtları bulunmaktadır. Defterin baş tarafındaki bazı varakların eksik olduğu anlaşılmakta, ilk varakta bulunan sicil kayıtları 1126 yılında başlamaktadır.

Cilt ön kapak iç yüzüne yapışık sayfada yer alan sicil kaydında bir borç işlemi konu edilmektedir: "Mehmed Can Bek tarafından el-Hâc Abdullah kefil olup kefâleti hesabıyla 5400 akçe Abdülaziz Çelebi'ye teslim idüp bâki 2500 akçesin tamamında edâ etmek üzere vaad olunduğu kayd-şüd. Fî mâh-ı Cemâziyelâhir sene 1127. Şuhûdu'l-hâl Mehmed Can Efendi, el-Hâc Mustafa, Abdurrahman Efendi, Seyyid Abdülganî Efendi, Abdurrahman Molla, Abdülgaffâr Molla."¹²⁷ Tarihsiz. Defterin 124b - 130b varaklarında yer alan tüm siciller 1126 yılına aittir.

Defterin arka kapak iç yüzünde bulunan baştan ikinci sıradaki sicil kaydı bir boşanma işlemi sonucunu tespit etmekte olup, eşin ödediği mehir miktardan ile nafaka tutarlarına açıklık getirmektedir: "Oldur ki, Abdülgaffâr Belkutu zevcesi Neslen bint Arslan'ın 5 altın mehr-i müeccelini 3 ay 10 gün nafaka-i iddeti için 300 akçe nafaka verüb boşadığı kayd-şüd. 14 Cemâziyelâhir sene 1126."¹²⁸ Boşanma davalarının bir bölümünde, eşin mehr-i müecceli ve 3 ay 10 günlük bekleme süresindeki nafaka miktarı da ödenmek suretiyle kayıt altına alınmaktadır.

Defter 47

Meşin ciltli, büyük boy 91 varaktır. Kapak iç yüzlerine yapıştırılmış olan sayfalarda çeşitli sicil kayıtları bulunmaktadır. Varak 1a'nın başında, hamdeden sonra, "Sümme kad bedeet hâzihi'l-harita el-mer'ie li'l-kazâya bi's-şer'ie Kaplan Giray Han b. Selim Giray Han bi-nevbet-i efkâr-ı 'ibâdullah el-men-

¹²⁶ KKSD, nr. 45, vr. 58b.

¹²⁷ KKSD, nr. 46, ön kapak içyüzü.

¹²⁸ KKSD, nr. 46, arka kapak içyüzü.

nân Abdülhalîm b. Ali b. Mehmed. Bi-mâh-ı Zilhicce sene 1128" ifadesi bulunmaktadır.¹²⁹

Varak 1a-b'de herhangi bir kayıt yoktur. Varak 2a'da yer alan ilk sicil kaydı faizle borç vermeye ilişkindir: "Oldur ki, 1129 senesi Şabanı guresinde 1130 Şaban'ına gelince Muşibaya temâm 1 sene olur. Devr-i şer'i ile 340 guruş olmak üzere verildiği kayd-şüd. Karındaşı Yanel kefil bil-mâl olmuştur. Şuhûdu'l-hâl Mirza Efendi İmam, Seyyid Hasan Efendi İmam, İbrahim Çelebi, el-Hâc Mustafa, Emir Çelebi el-Muhzır."¹³⁰ Varak 2b'den itibaren defterde 4-5 muhaleffât kaydı yer almakta olup, bunların 1128 yılına ait olduğu belirtilmiştir. Defterin geri kalan sayfalarında çoğunlukla muhaleffât kayıtları bulunmaktadır.

Varak 91b'de bulunan ikinci sicil kaydı şöyledir: "Oldur ki, Ali nâm kimesne meclis-i şer'de Allahmahfuz olan bir gök ve bir kırmızı ve iki tosun üzere taraf-ı şer'den ehl-i hibre ma'rifetiyle yevmi 6 akçe farz ve tayin olunduğu kayd-şüd. Fî 19 Zilhicce sene 1129. Şuhûdu'l-hâl Küçük Hasan Ağa el-Maruf, Mehmed Efendi, Ahmed Çelebi, Mehmed Çelebi ve gayruhum."¹³¹

Defter 48

Meşin ciltli olan defter 142 varaktır. Kapak iç yüzlerine yapışık olan sayfalarda çeşitli müsveddeler bulunmaktadır. Varak 1a'da bir muhaleffât kaydı isim belirtilmeden yazılmıştır.¹³²

Varak 1b'nin başında besmele ile "Şevketyâb Kaplan Giray Han Hazretlerinin Kazaskeri Saâdetli Şeyh Abdullah Efendi'nin ikinci sakkıdır. Kitâbet olunur. Fî gurre-i Muharrem, sene 1128" kaydı bulunmaktadır.¹³³ Bundan sonra yer alan aynı tarihli ilk sicil kaydı, Bahçesaray'da sâkin bir kişinin muhaleffâtını konu edinmektedir.¹³⁴

Varak 2b'de yer alan ikinci sicil kaydı, miras kalan paranın vekâletle tahsilini konu edinmektedir: "Oldur ki, Havva bint Mehmed nâm hatun Karasu'da müteveffâ olan mûrisi Hasan nâm kimesnenin terekesinden hisse-i şer'iyesi olmak üzere, vekili el-Hâc Abdürrezzâk Efendi mübaşeretıyla tahsil olunup, atalık Ali yediyle irsâl olunan 42 guruşun mezbûr Ali'nin masârifinden sonra

¹²⁹ KKSD, nr. 47, vr. 1a.

¹³⁰ KKSD, nr. 47, vr. 2a.

¹³¹ KKSD, nr. 47, vr. 91b.

¹³² KKSD, nr. 48, vr. 1a.

¹³³ KKSD, nr. 48, vr. 1b.

¹³⁴ KKSD, nr. 48, vr. 1b.

mezbûre havâle getirüb yedine teslim ve ikbâz ettiği 3980 akçenin aynı ile kaydı iltimas olundukta, ba'de bu mahalle ketbu kayd olundu. Şuhûdu'l-hâl Vaiz Osman Efendi, Kazasker Efendi Kethüdâsı Mesud Efendi."¹³⁵ Bir kadının kendisine miras kalan belirli bir meblağı vekil olarak tayin etmiş olduğu bir kişi aracılığı ile alması ve vekil tayin edilen kişinin masrafları çıktıktan sonra bu meblağı kadına teslim ettiğini sicile kaydettirmesi, özel işlemlere ilişkin kimi durumların daha sonra çıkabilecek muhtemel şüphe ve uyuşmazlıklarda delil olarak kullanılabilmesine işaret etmektedir Ancak söz konusu vekâlet işleminin nasıl verildiği ve onaylandığı bilinmemektedir.

Defterin son taraflarında çoğunlukla muhallefât kaydı bulunmaktadır. 1128-1131 yılları arasındaki sicil kayıtları aynı kâtip tarafından tutulmuş, ancak defterde son tarafında yer alan formalardaki sicil kayıtlarının yazı karakterleri daha küçük olup, başka bir kâtip tarafından tutulmuş olabileceği fikrini kuvvetlendirmektedir. Bu bölümdeki sicillerde genellikle tarih verilmemiştir. Defterdeki en son tarih kaydı varak 138a'da 1137 yılı olarak belirtilmiştir.¹³⁶

Varak 137a'daki sicil kaydı vekâletle alacak davasını konu edinmektedir: "Oldur ki, Ahmed nâm kimesne, karındaşı Fatma tarafından bilvekâle, Nurgazi kimesneyi meclis-i şer'e ihzâr idüp ve 18 gurus kıymetinde 1 sîm kuşak talep eylediğinde, ani's-suâl ve akîbü'l-inkâr ve eseri'l-istişâd ... ve Osman nâm kimesne mezbûrun davasına muvâfık-ı şehâdetleriyle sübût bulub halâsıyla hükmü kayd-şüd. Ba'de evlâtlarının nafakası için 6 altun deyn sübutu kayd-şüd. Şuhûdu'l-hâl Ahmed Efendi el-Müderris, el-Hâc Seyyid Ali Efendi, Osman Efendi el-Vâiz, el-Hâc Abdullah Efendi ve gayruhum."¹³⁷ Bu kayıta bir kadının alacak davası için kardeşini vekil tayin etmesi gibi usul hukukunu ilgilendiren bir tartışma noktasının yanısıra, davacının iddiayı inkâr ve reddi durumunda bilâhare iddia sahibinin mahkemeye yeni delil ve şahitler sunabilmesi dikkat çekmektedir.

Defter 49

Meşin ciltli olan bu defter 100 varaktır. Ön ve arka kapak iç yüzlerine yapışık olan sayfalarda çeşitli sicil örnekleri ile değişik konulara ait müsveddeler bulunmaktadır. Varak 1a'nın başında, Besmele'den sonra, "Bedeet ketbü'l-vekâyi' fi hâzihi'l-evrâk ... hüve'l-Âlim el-Fâzil Abdüllatif b. Ömer el-

¹³⁵ KKSD, nr. 48, vr. 2b.

¹³⁶ KKSD, nr. 48, vr. 138a.

¹³⁷ KKSD, nr. 48, vr. 137a.

Kâdî bi'l-asker el-Hânî fî saltanat-ı Saâdet Giray b. Selim Giray. Fî gurre-i Muharrem, sene 1132" ifadesi yer almaktadır.¹³⁸

Varak 1b'de bulunan ilk sicil kaydı tarihi "fî Safer, sene 1132" olarak verilmiştir. Varak 1a'da sonradan yazıldığı anlaşılan sicil kayıtlarından ikincisi hac yolunda ölen bir kişinin vefatıyla, geride bıraktığı borç-alacak işlemlerini konu edinmektedir. "Reîs-i Cebeciyân Faziletli Sinde Efendi'nin tarîk-i hacdan gelirken vefat eden el-Hâc Seferşah Ağa'nın alâ tarîki'l-karz üzerinde olup, Tatar Ağası Pir Ali yedine teslim ve irsâl olunan hasene.ve el-Hâc Mustafa'dan ahz olunan 50 guruş cem'an 150 guruş beyân-şüd. Fındık altın 43 adet, Macar altını 2 adet" tarihsiz.¹³⁹

Defterin ikinci yansında yer alan siciller genellikle muhalledât kayıtlarından oluşmaktadır. Arka kapak iç yüzünde yer alan ilk sicil kaydında, Kazas-ker Abdüllatif'in babasının hac bedeli olarak ödediği paranın tahsili dava konusu yapılmaktadır: "Oldur ki, faziletli ve rif'atli Kadıasker Abdüllatif Efendi Hazretleri pederlerinin bedel-i hacçı için el-Hâc Abdülcemil'e 60 zincirli altın verüp, Acem Pehlivan yedinden almak üzere emr eylediklerinde Pehlivan el-merkûmun vaktinde el-Hâc Abdülcemil'e teslim etmek üzere mevâidesinde bu mahalle işaret olundu. Fî Rebi'ülevvel 1132."¹⁴⁰

Kimi sicillerde hac ve hac yolculuğu çerçevesinde ortaya çıkan çeşitli dava ve konular yer almaktadır. Bunlar arasında ilk sırada, hac vazifesinin vekâletle yerine getirilmesi, hac bedellerinin karşılanması, hac yolunda karşılaşılan zorluklar, borç alıp vermelerle ilişkin uyuşmazlıklar anlatılmakta veya konu edilmektedir.

Varak 100b'de yer alan son sicilin kayıt tarihi, "evâhir-i Cemâziyelevvel 1133" olarak belirtilmektedir.

Defter 50

Meşin ciltli olan bu defter 93 varaktır. Varak 1a'nın başında "El-hamdülillâh, ahkâm-ı hükkâm-ı şer'îye ... sümme kad ibtedeet hâzihi'l-harîta el-mer'îye li'l-kazâ bi's-şer'îye fî zemen-i Saâdet Giray Han b. Selim Giray Han fî nevbet-i efkâr-ı 'ibâdullah el-Mennân Abdülfettâh b. Şeyh Abdullah Efendi b. Şeyh Ahmed Efendi. Sene 1132 min şehr-i Receb"¹⁴¹ kaydı bulun-

¹³⁸ KKSD, nr. 49, vr. 1a.

¹³⁹ KKSD, nr. 49, vr. 1a.

¹⁴⁰ KKSD, nr. 49, vr. arka kapak iç yüzü.

¹⁴¹ KKSD, nr. 50, vr. 1a.

maktadır. Bundan sonra, çeşitli müsveddeler yer almaktadır. Varak 1b'nin başında bir muhalefât kaydı bulunmaktadır. İkinci sicil kaydı ise bir alacak davasıdır: "Oldur ki, Halil nâm kimesne meclis-i şer' de Ahmed nâm kimesneden 12 guruş hak dava idüp, ani's-suâl ve'l-ikrâr ve'l-emr bi'l-edâ ve'l ... bi't-taleb celbi kayd-şüd. Fî 9 Receb 1132."¹⁴²

Defterin genelinde daha çok muhalefât kaydı bulunmaktadır. Varak 93a'da yer alan sicil kaydı, ağnam vergisi hakkında bir "Han Fermanı" olup şöyledir: "Bâis-i tahrîr-i fermân-ı şerif-i Hânî budur ki, Kanûn-ı kadîm üzere Kırım içinde vâki karyelerde beher sene tarafımıza verilegelen ağnâm cem' ve tahnîdi için Koyun Emîni hânesinde tokaylar gezüüb cem' ettiklerinde bir ferd muhâlefet etmeyüb beher sene viregeldikleri ağnâmı vireler, bu babda sâdır olan emr-i şerifimle âmil olalar. Şöyle bileler. Tahrîran fî Şaban sene 1132. Mahalle-i Sadık Efendi: Meblağ 80, Mahalle-i Şor: meblağ 148, Mahalle-i el-Hâc Şaban: meblağ 40, Mahalle-i el-Hâc Bünyad: meblağ 45, Mahalle-i el-Hâc Sâlih: meblağ 279, Mahalle-i Çorum: meblağ 80, Mahalle-i Cami-i Kebîr: meblağ 45, Mahalle-i Acem: meblağ 80, Mahalle-i Ali Efendi: meblağ 65, Mahalle-i Seyyid Hasan: meblağ 40; Mahalle-i el-Hâc Murad: meblağ 30, Mahalle-i Receb: meblağ 379, Rum ve Ermeniyân: meblağ 1300. Cem'an meblağ 3400."¹⁴³

Sicil kayıtları, merkezdeki sicillerin aksine Han üyelerinin sosyal-ticarî faaliyetleri ile günlük ilişkileri hakkında da bizlere önemli veriler sunmaktadır. Nitekim aynı yerdeki bir başka sicil kaydı ise Han Ailesi'nden bir kadının bir küpe ve kılıcı rehin vermiş olduğu, karşılığında ise Ermeni, Rum, Acem ve Yahudi gruplarından borç aldığını ortaya koymaktadır: "Saâdetlü Kalga Safa Giray Sultan Hzretleri bir küpe ve bir seyf rehin gönderüp reâyâdan 200 guruş karz-ı hasen aldıklarıdır. Fî Şevval 1132."¹⁴⁴ Ermenilerden: meblağ 8500, Rumilerden: meblağ 5380, Acemlerden: meblağ 3333, Yahudilerden: meblağ 3787. Cem'an meblağ: 30000."¹⁴⁵ Burada alınan tutarların akçe veya guruş cinsinden olduğu belirtilmemekle beraber, akçe olması kuvvetle muhtemeldir.

Varak 93b'de yer alan son sicil kaydı iki kişi arasındaki bir kira sözleşmesini konu edinmektedir. "Seyyid Bekir Bey, el-Hâc Sâlih hanesinde icare ile tuttuğu evde. Cemâziyelevvel gaflet olunmaya, sene 1132."¹⁴⁶

¹⁴² KKSD, nr. 50, vr. 1b.

¹⁴³ KKSD, nr. 50, vr. 93a.

¹⁴⁴ KKSD, nr. 50, vr. 93a.

¹⁴⁵ KKSD, nr. 50, vr. 93a.

¹⁴⁶ KKSD, nr. 50, vr. 93b.